

Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge

Ett stöd för familjerättens handläggning

MYNDIGHETEN FÖR
FAMILJERÄTT OCH
FÖRÄLDRASKAPSTÖD

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Ange källan om du citerar.

Publikationen finns som pdf på MFoF:s webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Kontakta oss på info@mfof.se

Publicerad

www.mfof.se, maj 2018

Innehåll

Inledning.....	5
1. Det juridiska regelverket.....	7
Barnets bästa är viktigast.....	7
Vad är barnets bästa?.....	7
Annat att beakta vid bedömningen.....	8
Förslag till beslut.....	8
2. Risk- och skyddsfaktorer.....	9
Definition.....	9
Forskning om barn som far illa.....	10
Vilken betydelse har risk- och skyddsfaktorer?.....	10
Skyddsfaktorer kan kompensera.....	11
3. Samtal med föräldrar.....	12
Utredande samtal.....	12
Samtal med barn.....	13
4. Riskbedömning i tre steg.....	14
Information till föräldrarna.....	14
Steg 1. Finns det en risk?.....	14
Steg 2. Hur ser risken ut?.....	16
Steg 3. Att bedöma risk och skydd.....	21
5. Rättsfall.....	26
Lagens fyra riskområden.....	26
Övergrepp mot barnet eller någon i familjen.....	27
Umgängesstöd.....	27
Bedömning av påstådda och tidigare övergrepp.....	27
Att barnet "annars far illa".....	28
Skillnaden mellan risknivå och riskfaktor.....	28
Exempel på när domstolen bedömt risknivån.....	28
Olika bedömning av risknivån.....	28
Ensam vårdnad på grund av samarbetssvårigheter.....	29
Riskfaktor, men ingen risk för barnet.....	29
Risk för bortförande.....	30
Helhetsbedömningen av barnets bästa.....	30
6. Kunskapssammanställning.....	32
Definitioner.....	32
Flera typer av studier ingår.....	32
Vanskt att dra slutsatser.....	33

Faktorerna måste sättas i sitt sammanhang	33
Risk 1: Övergrepp mot barnet	34
Riskfaktorer kopplade till förälder eller vårdnadshavare	34
Riskfaktorer i förhållande till dödligt våld mot barn.....	35
Våld mot partner riskfaktor för fysiskt våld mot barn	36
Riskfaktorer bakom sexuella övergrepp mot barn	36
Missbruk	37
Psykisk ohälsa	37
Intellektuella funktionsnedsättningar	38
Egen erfarenhet av övergrepp som barn.....	38
Inställning till fysisk bestraffning.....	39
Riskfaktorer kopplade till familjen	39
Riskfaktorer kopplade till barnet	40
Riskfaktorer kopplade till miljön	41
Riskbedömningsinstrument- och modeller.....	41
Risk 2: Övergrepp mot någon annan i barnets familj	42
Riskfaktorer i förhållande till våld mot partner.....	42
Riskfaktorer kopplade till barnet	43
Riskbedömningsinstrument- och modeller.....	44
Risk 3: Olovligt bortförande och kvarhållande	44
Våld i parrelationen är en riskfaktor	45
Risk 4: Att barnet kommer att fara illa på annat sätt	45
Riskfaktorer kopplade till förälder/ vårdnadshavare	46
Riskfaktorer kopplade till familjen	46
Riskfaktorer kopplade till barnet	47
Missbruk hos föräldrar/ vårdnadshavare.....	47
Psykisk ohälsa hos föräldrar/ vårdnadshavare.....	47
Intellektuella funktionsnedsättningar	48
Hög konfliktnivå mellan föräldrarna	48
Stark kontroll och omfattande begränsningar.....	48
Riskbedömningsinstrument- och modeller.....	49
Skyddsfaktorer	49
Skyddsfaktorer kopplade till förälder/ vårdnadshavare	49
Skyddsfaktorer kopplade till barnet och familjen.....	51
Skyddsfaktorer kopplade till miljön	52
7. Tre slutsatser om risk- och skyddsfaktorer	53
Källförteckning	54

Inledning

Detta handläggningsstöd är i första hand till för personer som arbetar med vårdnads-, boende- och umgängesutredningar i kommunen, men kan även vara användbart för domstolar och andra som kommer i kontakt med ämnet. Innehållet är ett komplement till Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) allmänna råd (HSLF-FS 2017:51) och beskrivningen om riskbedömningar i handboken Vårdnad, boende och umgänge.

Under 2016 var drygt 6 000 barn i åldern 0–17 år aktuella för utredning om vårdnad, boende eller umgänge. Detta motsvarar cirka 29 barn per 10 000 i denna åldersgrupp (Socialstyrelsen statistik om familjerätt, 2016).

Av artikel 19 i FN:s konvention om barnets rättigheter framgår att barn ska skyddas mot alla former av fysiskt och psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp. Enligt 6 kap. 1 § föräldrabalken ska barn behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Konventionen är också tydlig med att inget våld mot ett barn är motiverat.

I bedömningen av vad som är bäst för barnet ska socialnämnden särskilt beakta risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa – det tydliggjordes i 2006 års vårdnadsreform. Eftersom det saknats vägledning om hur riskbedömningar ska gå till har MFoF fått regeringens uppdrag att ta fram ett handläggningsstöd för socialnämndernas arbete med riskbedömningar i ärenden om vårdnad, boende och umgänge. Till grund för handläggningsstödet utformning ligger vetenskaplig forskning med olika inriktning och ursprung. Flera bärande idéer vad gäller utredning och bedömning av risk i kapitel 2-5 bygger på docent Anna Kaldals forskning Juridiska fakulteten, Stockholms universitet. På grundval av Anna Kaldals forskning beskriver MFoF en modell där riskbedömningen genomförs i olika steg.

Syftet är att handläggningsstödet ska underlätta din riskbedömningsprocess som utredare. Förutom riskbedömningsmodellen innehåller handläggningsstödet bland annat exempel på inledande utredningsfrågor i olika situationer, exempel på hur risk- och skyddsfaktorer kan värderas, information om rättsfall som rör risk för att barnet far illa samt en kunskapssammanställning. Stödet ger dock inget fullständigt svar på hur en riskbedömning, eller en bedömning av barnets bästa, ska göras.

Rebecca Berg, socionom, har ansvarat för uppdraget hos MFoF. Gunilla Cederström, jurist och socionom, har deltagit som extern expert. Även Maria Eriksson, professor i socialt arbete vid Ersta Sköndal Bräcke högskola, och Lydia Springer, leg. psykolog-specialist i klinisk psykologi vid SUF-kunskapscenter, har deltagit i arbetet. För att möta behov hos professionen har en referensgrupp med erfarna familjerättshandläggare också knutits till projektet.

Kristina Svartz

Generaldirektör MFoF

1. Det juridiska regelverket

När föräldrar separerar eller skiljer sig och inte kan komma överens om vem som ska ha vårdnaden om barnet, med vem barnet ska bo eller hur umgänget ska se ut kan de väcka talan i domstol. Det innebär att de kan ansöka om stämning mot den andra föräldern, vilket framgår av 6 kap. 5 § föräldrabalken (FB). Enligt 6 kap. 19 § FB ska rätten se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda. Det innebär oftast att rätten uppdrar åt socialnämnden att utse någon som kan göra en utredning. Den som utses att ansvara för utredningen planerar arbetet och sammanställer beslutsunderlaget. Du ska sedan lämna ett förslag till beslut om det inte är olämpligt. Undantag från kravet bör därför gälla för till exempel särskilt känsliga fall (Regeringens proposition 2005/06:99 Nya vårdnadsregler). Därefter beslutar domstolen vad som är bäst för barnet.

Barnets bästa är viktigast

Utgångspunkten för ditt förslag till beslut om vårdnad, boende och umgänge är vad som är bäst för barnet. 6 kap. 2 a § FB:

Barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Hänsyn ska också tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Vad är barnets bästa?

I lagen anges inte vad som ska anses vara barnets bästa. Det går inte att en gång för alla precisera innebörden av ett sådant begrepp, utan barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall. Vid bedömningen måste hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling.

Så långt det är möjligt ska såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter för barnet beaktas. Det säger sig självt att det ofta är nära nog omöjligt att objektivt slå fast vad som är bäst för barnet. I sådana fall blir det till sist domstolens respektive socialnämndens uppfattning, antaganden och bedömningar som blir avgörande (Regeringens proposition 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge). En viktig del i bedömningen är också hur barnet självt upplever sin situation, och vad barnet vill. Av 6 kap. 2 a § tredje stycket FB framgår att hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Genom bestämmelsen om

barnets behov av nära kontakt med båda föräldrarna understryks att båda föräldrarna har betydelse för barnets välbefinnande och utveckling beaktas.

Utan tvekan är det i de allra flesta fall bäst för barnet att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Men barnets rätt till båda sina föräldrar får inte innebära att barnet måste leva eller umgås med en förälder under alla förhållanden. Det är därför viktigt att särskilt uppmärksamma risken för att barnet far illa när beslut tas om vårdnad, boende och umgänge. Därigenom betonas att domstolar och socialnämnder ska vara uppmärksamma på risken för våld och andra övergrepp, och att risken ska väga tungt i helhetsbedömningen av vad som är bäst för barnet (prop. 2005/06:99).

Annat att beakta vid bedömningen

Utredaren bör, efter att ha beaktat eventuella riktlinjer från rätten, särskilt lyfta fram sin bedömning av

- hur barnets behov av en nära och god kontakt med föräldrarna bäst tillgodoses
- barnets känslomässiga anknytning och relation till respektive förälder
- barnets möjligheter att få sina behov och rättigheter tillgodosedda
- innebörden och vikten av barnets egen inställning
- föräldrarnas vilja och förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet.

I utredarens bedömning bör också ingå

- föräldrarnas förmåga att hålla barnet utanför sina konflikter
- föräldrarnas förmåga att skilja på egna behov och barnets samt att prioritera barnets behov framför sina egna
- övriga individuella förhållanden, så som om barnet har behov av särskilt stöd
- respektive förälders lämplighet som vårdnadshavare, boendeförälder eller umgängesförälder (HSLF-FS 2017:51).

Förslag till beslut

Av 6 kap. 19 § fjärde stycket FB framgår att den som verkställer utredningen ska lämna förslag till beslut, om det inte är olämpligt. Om det är olämpligt att lämna ett förslag till beslut, bör du ange skäl för detta.

Ett förslag till beslut som lämnas till domstolen bör vara väl motiverat och beskriva vilka konsekvenser det får för barnet. Ett resonemang om vad olika alternativ kan innebära för barnet på kort och lång sikt bör alltid redovisas. Om utredningen omfattar flera barn, bör du redovisa förslag till beslut för varje barn för sig (HSL-FS 2017:51).

2. Risk- och skyddsfaktorer

I detta kapitel beskrivs kort definitionen av risk- och skyddsfaktorer och något om den forskning som tagit fram kunskap om vad som kan riskera barns hälsa och utveckling. Efter det följer ett kortfattat resonemang om hur du som utredare kan se på begreppet barn som far illa, samt på risk- och skyddsfaktorer.

I Kaldals studie från 2010 konstateras att man i Sverige använder olika definitioner och begrepp för barn som far illa eller riskerar att fara illa beroende på var i lagstiftningen man befinner sig, social barnavård, familjerätt eller straffrätt.

I forskningen utgår definitionen ofta ifrån vad man vill studera och hur lagstiftningen ser ut i de länder där studierna är gjorda. I det anglosaxiska språkområdet och i det internationella forskningsfältet används vanligtvis begreppen *abuse* och *neglect*, men också det vidare begreppet utsatta barn eller bar med utsatta barndomsbetingelser (Andersson & Sallnäs, 2012) MFOF använder i detta handlägningsstöd begreppet barn som far illa.

I den svenska forskningen om riskbedömningar i vårdnadstvister är utgångspunkten att risk- och skyddsfaktorer samspelar på samma sätt oavsett om det rör sig om barn och familjer som utreds enligt socialtjänstlagen på grund av brister i omsorgen eller om det rör barn och familjer i vårdnadstvister (Kaldal, 2010).

Definition

Genom studier där barn har följts under många år har man identifierat vissa omständigheter som kan ha samband med att ett barn riskerar att fara illa respektive minskar sannolikheten för att barn far illa, s.k. risk- och skyddsfaktorer (Buchanan, 1996; Kaufman & Ziegler, 1997; Cederblad, 2003).

En riskfaktor kan definieras som ett socialt, psykologiskt eller biologiskt (inklusive medicinskt) förhållande som kan leda till problem inom hälsa, utveckling, anpassning eller beteende. En riskfaktor är således en omständighet som associeras med någon form av skadlig situation eller skadligt förhållande.

En skyddsfaktor är ett socialt, psykologiskt eller biologiskt förhållande som medverkar till en bättre utveckling när det finns en risk (Lagerberg & Sundelin, 2000).

Forskning om barn som far illa

Barn kan vara utsatta för omsorgsbrister på grund av till exempel missbruk, våld, psykisk sjukdom eller kognitiva svårigheter hos föräldrar. Forskning har inte kunnat visa att en bestämd riskfaktor alltid leder till ett bestämt utfall. Utfallen av en och samma riskfaktor kan vara olika och ett och samma utfall kan ha samband med olika riskfaktorer. Sambanden gäller inte alltid för enskilda barn. Forskningen har identifierat faktorer som delvis förklarar varför en del barn klarar svåra uppväxtförhållanden bättre än andra, men inte heller dessa samband är entydiga eller totala (Lagerberg & Sundelin, 2000).

En stor del av forskningen om risk- och skyddsfaktorer har sin utgångspunkt i ett utvecklingsekologiskt perspektiv (Garbarino, 1977; Bronfenbrenner, 1979; Belsky, 1993). Det innebär att barnet anpassar sig i en kontinuerlig process till svåra omständigheter, vilket sker i en dynamisk och ömsesidig påverkan mellan barn och miljö och på olika nivåer. I vilken grad utvecklingen går åt ett negativt håll beror såväl på stödet från omgivningen som på barnets egna karakteristika och det samspel som sker med omgivningen (Chicchetti & Rizley, 1981).

Så kallad resiliensforskning har tagit fram viktig kunskap om hur barn som växer upp i riskfyllda, sårbara och utsatta förhållanden ändå kan utvecklas åt ett positivt håll. Inom den forskningen försöker man förstå individuella skillnader och förändring över tid i ett komplext samspel mellan person och omgivning (Rutter & Sroufe, 2000; Zolkoski & Bullock, 2012).

Vilken betydelse har risk- och skyddsfaktorer?

Samspelet mellan risk- och skyddsfaktorer är komplicerat. En riskfaktor för till exempel en viss skada räcker inte alltid för att förutsäga att skadan verkligen kommer att uppstå hos ett visst barn.

Det verkar som om det är mängden snarare än typen av risk- och skyddsfaktorer som har betydelse för om barnet ska fara illa. Fler riskfaktorer innebär en högre risk medan fler skyddsfaktorer innebär lägre risk. Man brukar tala om problemanhopning och den ackumulerade tyngden av risk- och skyddsfaktorer (MacKenzie et al., 2011). Risker som funnits under lång tid tillsammans ökar sannolikheten för att barn blir utsatta eller att utsattheten får allvarliga och långsiktiga konsekvenser (Buchanan 1996; Lagerberg & Sundelin, 2000).

Forskningen har identifierat en lång rad riskfaktorer på olika nivåer, hos barnet, hos föräldrarna, i samspelet mellan barn och föräldrar, i närmiljön, i samhället och i kulturen (t.ex. Buchanan 1996; Cleaver et al. 1998; Baird et al. 1999; Cadzow et al. 1999; DePanfilis & Zuravin, 1999). Ju svårare och mer omfattande upplevelser barnet har varit med om, som allvarliga övergrepp som pågått under lång tid, desto starkare koppling finns det till en negativ utveckling (Broberg et al., 2011). När det exempelvis förekommer våld i familjen ökar

risken för att barnets psykiska hälsa och utveckling påverkas negativt. Men graden av allvarlighet hos barnets problem hänger också ihop med hur barnet upplever och förstår våldet.

De barn som känner sig mer hotade eller ansvariga för föräldrakonflikten uppvisar en högre grad av svårigheter, som exempelvis låg självkänsla (Skopp et al., 2005 i Broberg et al., 2011). Det innebär att förutom mängden och typen av riskfaktorer är också barnets egen upplevelse av sin situation viktig för att hantera risken.

Skyddsfaktorer kan kompensera

Skyddsfaktorer kan bidra till att minska risken för utsatthet, eller för att utsattheten får allvarliga negativa följder (Afifi & MacMillan, 2011; Yap et al., 2014). Precis som riskfaktorer kan skyddsfaktorer finnas på olika nivåer i barnets miljö.

På individnivå har forskarna till exempel funnit att goda kognitiva funktioner hos barnet kan ha avsevärd skyddseffekt (Afifi & MacMillan, 2011; Andershed & Andershed, 2015). På föräldra- och familjenivå kan skyddsfaktorer vara en trygg anknytning (Bowlby, 2010), en god relation till åtminstone en av föräldrarna eller ett gott syskonstöd (Cederblad, 2003).

På miljönivå kan skyddsfaktorer vara goda kamratrelationer, en god relation till läraren eller meningsfullt skolarbete som ger en känsla av framgång och som stärker självbilden (Afifi & MacMillan, 2011; Marriott et al. 2014). Vilka skyddsfaktorer som står till buds för att hjälpa barn att hantera svåra omständigheter kan variera mellan länder och tider. Vad som är en skyddsfaktor kan också variera beroende på barnets ålder (Zolkoski & Bullock, 2012).

3. Samtal med föräldrar

Samtal med barnet och föräldrarna är en viktig del i utredningar om vårdnad, boende och umgänge. När barnets föräldrar tvistar om vårdnaden, boendet eller umgänget med barnet är det viktigt att bedömningen inte enbart bygger på risk- och skyddsfaktorer som beskrivs av familjen (Kaldal, 2012). Det är också viktigt att ha med information från professionella som barnet har eller har haft kontakt med, liksom andra underlag som exempelvis information från socialtjänstens register och polisens misstanke- och belastningsregister.

Information om barnens och föräldrarnas hälsa från hälso- och sjukvården, barnhälsovården, skolhälsovården, habiliteringen och psykiatrien kan vara relevant för exempelvis familjer med kognitiva svårigheter se handboken Vårdnad, boende och umgänge.

Utredande samtal

Samtal i vårdnadsutredningar har som syfte att få fram så mycket relevant och opåverkad information om barnets situation som möjligt. Den forskning och kunskap som finns om olika modeller för utredande samtal är därför betydelsefull i utredningar om vårdnad, boende och umgänge. De bygger i huvudsak på samma grundläggande princip; att optimera förutsättningarna för samtalet för att få en så korrekt och fullständig berättelse som möjligt (Kaldal, 2012).

Att skapa en miljö av tillit utan att utsätta den som blir intervjuad för påverkan är väsentligt för arbetet.

Du kan begränsa din påverkan på föräldrarnas berättelse genom att vara så objektiv som möjligt i sättet att formulera frågor, utan att för den skull ge avkall på empati och stöd.

Enligt forskning om lämpliga och rättssäkra samtalsmodeller vid myndighetsutredningar är det lättast att få fram relevant information genom att uppmuntra till fria berättelser och ställa öppna frågor som inte styr den intervjuade åt något håll (Milne & Bull, 1999). Ett exempel på en sådan formulering är: "Berätta hur din medförälder är som förälder". En sådan öppet ställd fråga kan i sin tur ge upphov till mer specifika följdfrågor.

Det är vetenskapligt belagt att brister i människans kognitiva förmåga bidrar till att i beslutssituationer tidigt skapa arbetshypoteser, till exempel om orsaken till problemet och/eller hur problemet ska lösas. I en utredning styr dessa arbetshypoteser vilken ytterligare information som samlas in och hur den sedan värderas. Ofta söks information som bekräftar våra föreställningar snarare än motsäger dem. När information samlas in riskerar den därför att bli felaktig eller otillräcklig. Det här gäller särskilt komplexa situationer (Kahneman, 2012).

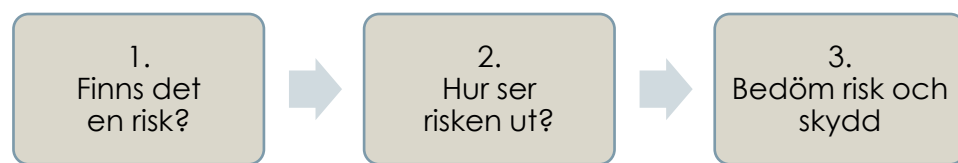
Samtal med barn

Barns delaktighet är en viktig del i utredningen. Artikel 12 i FN:s konvention om barnets rättigheter handlar om barnets rätt att säga sin mening i frågor som rör dem, få åsikten respekterad och beaktad i förhållande till ålder och mognad. Enligt 6 kap. 11 § FB ska i första hand föräldrarna i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Av 6 kap. 2 a § tredje stycket FB framgår att domstolen, i de fall föräldrarna inte kan komma överens, inför sitt avgörande har skyldighet att ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. I 6 kap. 19 § tredje stycket FB anges att den som verkställer utredningen, om det inte är olämpligt, ska försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten samt lämna förslag till beslut.

4. Riskbedömning i tre steg

Kaldal beskriver i sin forskning om riskbedömningar i vårdnads mål att utreda och bedöma risk är ett arbete som behöver ske strukturerat och i flera steg, som också avspeglas i sättet att genomföra samtalet med föräldrarna (Kaldal, 2012).

I det här handläggningsstödet beskriver MFoF en modell där riskbedömningen genomförs i olika steg som bygger på denna struktur.

I detta avsnitt beskrivs steg 1 och 2, med exempel på frågor att ställa till föräldrarna i olika situationer. Utgångspunkten är att samtalet sker med vardera föräldern för sig. Vid indikationer på risker går du som utredare vidare till steg två och ställer mer specifika frågor. Det är viktigt att följdfrågorna syftar till att få fram både förhållanden som kan utgöra risk och sådant som kan utgöra skydd.

Information till föräldrarna

Inledningsvis bör du informera föräldrarna om

- utredningens syfte
- utredarens, ombudets och rättens olika roller
- det skriftliga material som du redan har tillgång till
- planen för utredningen
- barnets och föräldrarnas delaktighet i utredningen
- vilka kontakter som med stöd av 10 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) kan komma att tas med referenspersoner och
- att utdrag kan hämtas in från socialtjänstens register samt från polisens misstanke- och belastningsregister (HSLF-FS 2017:51).

Ofta har du redan vid inledningen av samtalen med föräldrarna information och uppgifter om både barn och föräldrar i ärendet, och där kan det framgå att det finns en risk att barnet far illa. I dessa fall kan samtalet börja på steg två.

Steg 1. Finns det en risk?

Utredare bör ta reda på om det har förekommit hot, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem i familjen. I samtalen med föräldrarna bör utredaren också ta

reda på om barnet eller någon annan i familjen har utsatts för våld eller andra övergrepp, eller om barnet olovligen har förts bort, hållits kvar eller på något annat sätt farit illa (HSLF-FS 2017:51). Detta görs genom att ställa öppna frågor i syfte att undvika att styra den intervjuade för att få fram så mycket information som möjligt. Det handlar om att vara uppmärksam på information som kan tyda på risk för att barnet far illa.

Frågor om barnet och barnets behov

Om föräldern får möjlighet att fritt berätta om barnet och barnets behov samt sin egen situation antas informationen bli mindre styrd och påverkad. Modellen bygger på öppna frågor som uppmuntrar fria berättelser.

Exempel på frågor om barnet och barnets behov

- Beskriv ditt barn.
- Berätta om en typisk dag när ni är tillsammans.
- Beskriv hur ditt barn mår. Exempel på följdfrågor kan handla om barnets beteende, toalettvanor, sömn och lek.

Om föräldrarna i beskrivningen av barnets situation inte tar upp något som kan ge anledning till oro så kan du i stället be dem beskriva hur tvisten mellan föräldrarna påverkar de vuxna i familjen. Om inget i det som föräldrarna säger ger indikationer på att barnet far illa eller riskerar att fara illa kan denna del av intervjun avslutas.

Frågor om föräldraskap och föräldrarollen

För att få in ytterligare uppgifter om barnets situation kan du ställa flera frågor om föräldrarollen. Syftet är att få så konkreta beskrivningar som möjligt för att bedöma om det finns en risk. Frågorna nedan ställs för att få information om hur föräldern uppfattar sig själv och sin medförälder, hur föräldrarna brukar hantera konflikter samt hur föräldern anser att det har påverkat barnet.

Exempel på frågor om föräldraskapet och föräldrarollen

- Berätta hur du är som förälder, vad du är bra och mindre bra på.
- Berätta hur din medförälder är som förälder.
- Hur brukar du och din medförälder hantera konflikter?
- Ge exempel på er senaste konflikt. När, hur och var ägde den rum?

Om inget framkommer som indikerar risk för barnet kan du fråga om det är något föräldern tycker är obehagligt att prata om, kopplat till medföräldern eller

om det finns oro för barnet. Det är viktigt att vara uppmärksam på den normaliseringsprocess som exempelvis kan ske i familjer där det förekommer våld (Holmberg & Enander, 2011).

Steg 2. Hur ser risken ut?

Om konflikter, hot, våld eller övergrepp har förekommit

Om det i samtalet framkommer att barnet kan fara illa bör utredaren ställa frågor till föräldrarna om vad barnet har upplevt, om barnet självt har blivit utsatt och hur barnet har påverkats. Ta reda på hur föräldrarnas omsorgsförmåga har påverkats och vilka möjligheter de har att tillgodose barnets behov (HSLF-FS 2017:51).

Be föräldern ge konkreta exempel på vad oron består av och hur barnet har påverkats. Uppmuntra till en berättelse som ger så mycket information som möjligt om hur problemet ser ut. Var uppmärksam på hur föräldern beskriver barnet.

Om en förälder lämnar graverande uppgifter om medföräldern, till exempel om missbruk, våldsbenägenhet eller annan svår problematik bör du så snart det är möjligt låta den andra föräldern bemöta uppgifterna (HSLF-FS 2017:51). Vidhåller den ena föräldern eller båda föräldrarna att medföräldern innebär en risk för barnet behöver uppgifterna utredas ytterligare.

Utifrån den information som du får ställer du ytterligare frågor för att få en så tydlig bild som möjligt av situationen och den oro föräldern uttrycker.

När socialnämnden får kännedom om att ett barn kan ha utsatts för våld eller andra övergrepp av en närstående eller bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot en närstående ska nämnden utan dröjsmål inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen om barnets behov av stöd och hjälp (SOSFS 2014:4).

Exempel på frågor om konflikter, hot, våld eller övergrepp förekommit

- Beskriv i vilka situationer det förekommit konflikter, hot, våld eller övergrepp.
- Beskriv hotet, våldet eller konflikterna.
- Hur länge har det pågått?
- Vilken är föräldrarnas egen inställning till våld?
- Hur löser/löste föräldrarna en konflikt?
- Vad har barnet upplevt/hört/sett?
- Hur tänker föräldern att det har påverkat barnet och dess relation till dem som föräldrar?
- Beskriv hur barnet visar att det inte mår bra.
- Har barnet behövt sjukhusvård, varit hemma från skolan, varit orolig, upplevt rädsla?
- Är händelsen polisanmäld? Har anmälan gjorts till socialförvaltningen?
- Pågår det en utredning?
- Finns det några regler för hur barnet ska uppföra sig?
- Vilka strategier har föräldern och vad händer när inte reglerna följs?
- Finns det sanktioner för barnet när regler bryts?
- Vad består sanktionerna i så fall av?

Exempel på frågor vid misstänkt barnmisshandel eller misstänkt sexuellt övergrepp:

- När skedde övergreppet?
- Hur länge har det pågått?
- Är det en engångsföreteelse?
- Är händelsen polisanmäld?
- Har anmälan gjorts till socialtjänsten?
- Pågår det en utredning?

Om försummelse eller vanvård har förekommit

Om det framkommer uppgifter som handlar om brister i barnens grundläggande omsorg, hälsovård och fysiska omhändertagande behöver du försöka få fram så konkret information som möjligt.

Exempel på frågor om försummelse eller vanvård förekommit

- Hur ser relationen ut mellan föräldern och barnet?
- Hur hanterar föräldern stress?
- Hur kontrollerar föräldern sin egen ilska och aggressivitet?
- Är barnet underviktigt/överviktigt?
- Har förändringar skett under kort tid?
- Hur fungerar vardagsrutinerna, som exempelvis att komma iväg med barnet till förskolan/skolan?
- Har barnet återkommande huvudvärk, magont eller andra smärtor?
- Skadar barnet sig självt?
- Hur ser föräldrarnas kontakt med släkt och vänner ut?

Om uppgifter om kriminalitet m.m. har förekommit

Utredaren bör alltid hämta in uppgifter om föräldrarna och nya partner från socialtjänstens register. Utredaren bör i regel hämta in uppgifter om föräldrarna och nya partner från polisens misstanke- och belastningsregister (HSLF-FS 2017:51).

Exempel på frågor om kriminalitet förekommit

- Hur ser föräldern på brottet?
- Hur tar föräldern ansvar för konsekvenserna?
- Hur beskriver föräldern omständigheterna för brottet?
- Hur upplever föräldern konsekvenserna för barnet?
- Hur uppfattar föräldern barnets reaktioner inför medföräldern som är misstänkt eller dömd för brott?
- Hur påverkar det barnet och relationen till medföräldern?

Om en förälder har ett missbruk eller beroende

Om en särskild omständighet som till exempel missbruk, våld eller psykisk ohälsa framkommer kan det bli aktuellt att ställa följdfrågor för att få veta mer om föräldrarnas förmåga att resonera om problemen. Här kan du använda de frågor som finns i standardiserade bedömningsinstrument när du försöker ringa in risker för barnet, se kunskapssammanställningen.

Exempel på frågor om en förälder har ett missbruk eller är beroende av alkohol, droger eller läkemedel

- När var föräldern senast påverkad?
- Hur reagerar föräldern när den är påverkad?
- Hur mycket alkohol/droger/mediciner tar medföräldern?
- Finns kontakt med läkare och socialtjänst?
- Hur påverkar förälderns missbruk eller beroende barnet och relationen till föräldern?

Om en förälder visar tecken på kognitiva svårigheter

Om det framkommer att det finns problem i samspelet mellan förälder och barn, eller svårigheter att utföra vardagliga rutiner, eller att barnet självt har egna svårigheter såsom autism, kan det bero på att föräldern har kognitiva svårigheter. Detta innebär att föräldern kan ha svårt med exempelvis uppmärksamhet, planering, problemlösning och förståelse. Områden som exempelvis förälderns kommunikation och samhällsdelaktighet behöver också kartläggas utifrån barnets behov.

Om föräldern eller föräldrarna har nedsatta kognitiva och vardagliga funktioner, innebär det en ökad sårbarhet för att hantera stress vid exempelvis umgänge. Var tydlig och konkret med frågorna.

Exempel på frågor om en förälder visar tecken på kognitiva svårigheter

Frågorna ställs för att få mer information om samspelet mellan förälder och barn

- Hur har förälderns och medförälderns skolgång sett ut?
- Har föräldern och/eller medföräldern haft kontakt med habiliteringen, LSS, socialtjänsten eller andra vårdkontakter för hjälp och stöd?
- Har barnet någon funktionsnedsättning?
- Känner förälder igen sig i barnets svårigheter? Frågan är relevant utifrån att det finns en hög ärftlighet.
- Hur ser föräldern på erbjudanden om hjälp och stöd?
- Kan föräldern skapa rutiner för barnet?
- Är medföräldern eller har föräldern varit sjukskriven under en längre tid? Vad gäller för medföräldern?

Om en förälder visar tecken på psykisk eller fysisk ohälsa

Exempel på frågor om föräldern verkar lida av psykisk eller fysisk ohälsa

Ta reda på om medföräldern har sjukdomsinsikt.

- Hur yttrar sig besvären?
- Har medföräldern regelbundna kontakter med sjukvården?
- Har föräldern en diagnos?
- Medicinerar föräldern regelbundet?
- Är föräldern sjukskriven ofta, och i så fall hur ofta?
- Hur påverkar diagnosen/hälsan relationen till barnet?

Om barnet riskerar att föras bort eller hållas kvar

Exempel på frågor om barnet riskerar att föras bort/hållas kvar

- Beskriv barnets kontakter utanför familjen och i vilken grad barnet träffar de personerna.
- Beskriv eventuella oenigheter/konflikter kring barnets uppfostran.
- Beskriv regler för barnets uppförande, hur föräldern gör för att reglerna ska följas, och vilka konsekvenser det får om barnet inte följer reglerna.
- Vad har föräldrarna för inställning till barnuppfostran och konfliktlösning mellan vuxna?

Standardiserade bedömningsinstrument

Det finns ett antal standardiserade bedömningsinstrument som kan användas i arbetet med barn och unga inom socialtjänsten. Standardiserade bedömningsinstrument kan vara ett komplement i arbetet med riskbedömningar. De kan användas tillsammans med andra beslutsunderlag i utredningen för att bland annat identifiera problem och kartlägga risker. I kunskapssammanställningen (kapitel 6) beskrivs de bedömningsinstrument och modeller för risk- och skyddsbedömning som utvecklats i Sverige.

Steg 3. Att bedöma risk och skydd

Fyra punkter

För att kunna bedöma risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, eller att barnet olovligt förs bort, hålls kvar eller annars far illa behöver du

- sammanställa risk- och skyddsfaktorer
- bedöma uppgifterna
- värdera risk- och skyddsfaktorer
- göra en individuell bedömning.

1. Sammanställa risk- och skyddsfaktorer

Utredningsrapporten ska vara konkret och kan innehålla uppgifter du fått från föräldrar, barn, referenspersoner samt social- och polisregister. Det kan till exempel handla om utredningar, intyg eller journalanteckningar från socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Det kan vara uppgifter om sökt vård, dokumenterade skador och/eller sjukdomsdiagnoser. Det kan också finnas barnavårdsutredningar där omsorgsbrister dokumenterats. Av dessa kan det bland annat framgå om någon i familjen har ett aktivt missbruk, om föräldern går i behandling eller får vård.

Uppgifterna och händelserna kan vara något som båda föräldrarna och barnet beskriver på ett likartat sätt. Barnet kan ha berättat om en förälders aggressiva beteende, en förälder kan vara orolig för att barnet inte mår bra på grund av att den andra föräldern är våldsam, att den föräldern har medgivit aggressiviteten eller att den är konstaterad på annat sätt.

Sammanställ exempelvis relevanta uppgifter om nedlagda förundersökningar, anmälningar om barn som far illa som inte lett till utredning eller insatser, uppgifter från medföräldern som inte bekräftas av den andra föräldern. Det gäller att vara uppmärksam på både risk- och skyddsfaktorer.

2. Bedöma uppgifternas trovärdighet

En del uppgifter som framkommit under utredningsarbetet kan vara svåra att värdera. Det kan röra sig om vaga uppgifter, att ord står mot ord eller att det finns andra omständigheter som gör att det är svårt att bedöma riktigheten i en uppgift eller vad som verkligen har hänt. Trots det kan det vara betydelsefullt att göra en bedömning av uppgifterna innan de avfärdas eller läggs till grund för den fortsatta bedömningen och analysen. I denna del av bedömningen beskriver du även varför uppgifterna avfärdas eller fästes tilltro till. Är du osäker kan du beskriva skälet till osäkerheten.

Exempel

Följande exempel kan ge en beskrivning av hur du kan bedöma uppgifternas trovärdighet.

I de utredande samtalen med en pappa framkommer det att barnet som är drygt fyra år har fått en örfil av mamman. Ingen av föräldrarna lever med någon ny partner. Mamman har bekräftat att hon gett barnet en örfil och beskriver att hon har känt sig pressad sedan separationen och att både hon och sonen mått dåligt. Hon berättar att de numera mår bättre.

Föräldrarna berättar att relationen dem emellan under senaste året blivit alltmer konfliktfylld men att de under merparten av samlevnadstiden haft en sund och nära relation till varandra och barnet. De beskriver att de vill ha hjälp för sin konflikt för att kunna fungera som bra föräldrar. Mamman anger att hon har haft svårt att acceptera separationen men att hon nu får psykologhjälp för det. Hon uppger också att hon får mycket stöd från sitt nätverk, föräldrar, syskon och vänner som alltid stått henne nära. Andra uppgifter om riskfaktorer än den konfliktfyllda relationen, att mamman gett barnet en örfil och att både hon och barnet mått dåligt har inte framkommit.

Personalen på förskolan bekräftar uppgifterna. Barnet har berättat om händelsen med örfilen för en i personalen. Personalen har pratat med föräldrarna om händelsen. Personalen anser att barnet mår bra, att föräldra-barnrelationen är fin och att de inte känner någon oro för barnet. I ditt samtal med barnet har barnet berättat om örfilen men beskriver också positiva känslor för sin mamma.

Uppgifterna om händelserna i vårt exempel bedöms som trovärdiga. Båda föräldrarna och barnet beskriver händelserna på ett likartat sätt. Uppgifterna bekräftas av personalen i förskolan.

3. Värdera risk- och skyddsfaktorerna

I denna tredje punkt handlar det om att utifrån den forskning och kunskap som finns om barn och risk och skydd värdera riskfaktorernas allvar; se kunskaps-sammanställningen (kapitel 6). Vidare handlar det om att värdera om det finns några skyddande faktorer kring barnet.

Hur allvarliga är riskfaktorerna generellt sett? Vilka skyddande faktorer kan finnas kring barnet som mildrar eventuella skador som kan uppstå på grund av riskfaktorernas existens?

Exemplet fortsätter

Familjerätten har ställt riktade frågor till föräldrarna utifrån att det redan tidigt i intervjun framkommit riskfaktorer. Frågorna har gällt föräldrarnas uppfostringsstrategier, om deras syn på barnuppfostran skiljer sig åt och om det har funnits konflikter kring hur barnet ska fostras. Familjerätten har också frågat om föräldrarna har regler för hur barnet ska uppföra sig och vad som händer om reglerna följs. Familjerätten har även ställt frågor om föräldrarnas hälsotillstånd.

Som framhålls i kunskapssammanställningen (kapitel 6) räknas alla former av kroppslig bestraffning som barnmisshandel. Enlig brottsbalken (BrB), som omnämns i kapitel 5, framgår det att det har betydelse vid bedömningen om barnet far illa när våldet eller kränkningarna har skett. Ligger övergreppen långt tillbaka i tiden och har förhållandet mellan föräldern och barnet fungerat väl efter detta, behöver de inte alltid innebära att det finns en risk för att barnet far illa. Är det omvänt så att övergreppen nyligen har ägt rum, och är förhållandet mellan barnet och föräldern osäkert, kan risken vara större. Har föräldern genomgått behandling för att undvika en upprepning, är även det en omständighet som måste beaktas. Hänsyn måste givetvis också tas till barnets egen inställning (prop. 2005/06:99).

Det har bekräftats att mamman har gett sin son en örfil.

I forskningen beskrivs omständigheten som en riskfaktor som i sig kan vara allvarlig, men som också kan vara tecken på en bakomliggande allvarlig situation. Misshandeln har nyligen ägt rum. Barnet har berättat för utredaren om örfilen men beskriver samtidigt positiva känslor för sin mamma. Personalen vid förskolan anser att barnet mår bra och beskriver att barnet har lätt för att ta kontakter med andra barn och vuxna. De beskriver vidare att barnet har ett lätthanterligt temperament och som väcker positiva reaktioner hos omgivningen.

Familjerätten bedömer föräldrarnas konfliktnivå som låg. Föräldrarna har en ambition att komma tillrätta med sina samarbetssvårigheter. Konflikten har uppstått i samband med separationen. Föräldrarna vill ha hjälp och stöd för ett fungerande föräldrasamarbete och förskolepersonalen anser att föräldra- och barnrelationen är fin. Föräldrarnas konflikt kan vara ett tecken både på en bakomliggande allvarlig situation och på en övergående reaktion knuten till separationen. Konflikten bedöms vara knuten till separationen och därmed övergående.

Familjerätten bedömer mängden riskfaktorer som få. Misshandeln har visserligen inträffat nyligen men varit en engångsföreteelse och kopplad till mammans reaktion på separationen. Föräldrarnas konflikt bedöms som låg och precis som misshandeln kopplad till separationen, och därmed övergående. Barnet har en positiv inställning till mamman och föräldra- barnrelationen beskrivs som fin. Vidare bedömer familjerätten att det runt barnet finns flera skyddsfaktorer.

Efter avslutad utredning och när rättens dom har vunnit laga kraft bör socialnämnden erbjuda föräldrarna en tid för ett uppföljningssamtal. I samband med detta bör utredaren även erbjuda barnet ett uppföljningssamtal, om det inte är olämpligt (HSLF FS 2016:51).

Familjerätten planerar avsätta tid för uppföljningssamtal i syfte att förvissa sig om att barnet också fortsättningsvis skyddas och erbjuds stöd i mån av behov.

Misshandeln i exemplet är en riskfaktor, samtidigt som det finns flera skyddsfaktorer. Forskningen som redovisas i kunskapssammanställningen visar att en positiv attityd till aga hos föräldrar är en riskfaktor för fysisk misshandel och att aga kan skada barnets fysiska och psykiska utveckling med risk för att barnet längre fram utvecklar aggressivitet och kriminalitet. Likaså har våldets omfattning och art betydelse för bedömningen av hur det påverkar barnet. Barnets reaktion och upplevelse av våldet har också betydelse.

För att bedöma hur barnets utveckling kan påverkas behöver man väga in barnets ålder, föräldrarnas förklaringar, deras inställning till äga, hur ofta det sker och hur allvarligt det är. Om barnet får ångest och blir oroligt är det skadligt för barnets utveckling. Ju yngre barnet är desto allvarligare kan skadorna bli.

Långvariga och allvarliga konflikter mellan föräldrar är en annan riskfaktor för barns hälsa och utveckling. Forskning som beskrivs i kunskapssammanställningen visar att föräldrar med hög konfliktnivå i större utsträckning än andra föräldrar inte kan samarbeta om vårdnad, boende eller umgänge och återkommer i nya rättsliga tvister.

4. Individuell bedömning

För att bedöma risknivå kan du ta fram en riskprofil för det individuella barnet där risk- och skyddsfaktorer vägs samman. Det innebär att du undersöker riskfaktorernas påverkan på barnet med hänsyn till de skyddsfaktorer som kan finnas. Därefter fastställs en risknivå.

Det spelar också roll i hur hög grad barnet är utsatt för en riskfaktor, vilket innebär att en riskfaktors betydelse kan variera beroende på om ärendet gäller vårdnad, boende eller umgänge.

En sammanvägd bedömning görs av de riskfaktorer som kommit fram, deras allvarlighetsgrad och de omständigheter som bedöms vara skyddande, det vill säga sannolikheten för att barnet ska ta skada och hur allvarlig skadan kan bli. Väg i analysen in samtliga faktorer av betydelse för det individuella barnet.

Omständigheter som barnets ålder och mognad, upplevelse, oro, särskilda behov och särskilda sårbarhet samt föräldrarnas insikt, förändringsförmåga och reaktioner på påtalade risker är viktig information. Hur sannolikt är det att barnets hälsa och utveckling kan skadas på kort och på lång sikt? Hur länge har den situation barnet lever i, och som kan utgöra en risk för barnet, pågått? Hur allvarliga är de skador som förväntas uppstå på kort och på lång sikt? Vad talar för att barnets situation kommer att förändras i negativ eller positiv riktning? Barnets reaktioner kopplas till forskning om hur barns utveckling påverkas när risk- och skyddsfaktorer vägs in.

Att översätta generell kunskap om barn och risk till det enskilda barnets individuella riskprofil är en förutsättning för att kunna göra en bedömning av risk i förhållande till vårdnad, boende eller umgänge.

I många fall behöver du värdera information som kan vara osäker, eftersom det finns riskfaktorer som är svårutredda och svårbevisade. Att utreda riskfaktorernas existens och att bedöma hur stor risken är för att barnet kommer att fara illa när vissa riskfaktorer är konstaterade är centrala uppgifter i en riskbedömning. Ju bättre underlag och motiveringar riskbedömningen bygger på desto mindre risk finns det för subjektiva antaganden.

Slutligen behöver du också lämna förslag till beslut och bedöma vad som är bäst för barnet.

5. Rättsfall

Domstolen är den instans som gör den slutgiltiga riskbedömningen och fattar beslut om vårdnad, boende och umgänge. Familjerättens utredning är ett viktigt underlag för det beslutet och måste därför ta upp alla omständigheter som kan vara väsentliga för domstolen att ha kännedom om.

I detta kapitel, som baseras på en undersökning av svensk domstolspraxis (Kaldal, 2010) beskrivs ett antal rättsfall från Högsta domstolen (HD) samt vilka slutsatser som kan dras från dessa. I studien analyseras bland annat hur domstolarna bedömt olika riskfaktorer. Flera av de redovisade domarna har meddelats före 2006, vilket innebär att lagändringen 2006 som presenterades i inledningen inte legat till grund för dessa avgöranden. Till exempel har synen på hur relationsvård påverkar barn förändrats påtagligt de senaste åren. Denna riskfaktor fördes in genom 2006 års reform. Det är osäkert hur lagändringen 2006 påverkar bedömningen av risknivån, det vill säga hur pass allvarlig risken ska vara, för att kontakten mellan barn och förälder ska begränsas. Förarbetena är inte tydliga och HD har inte uttalat sig i frågan om 2006 års lagändring kan ses som en reaktion på att domstolarna tidigare inte beaktade risken för barnet i tillräcklig utsträckning (prop. 2005/06:99).

Domstolen kan frånga en parts yrkande och medgivande om den bedömer att dessa inte är till barnets bästa. Hovrätten för Västra Sverige har i ett vårdnads-mål, där påstående om våld förekommit, funnit skäl att frånga den ena partens medgivande beträffande umgänge då medgivandet inte ansågs vara till barnets bästa. Domstolen bedömde att parternas kommunikationsproblem var så stora att växelvis boende inte var till barnets bästa. Domstolen beslutade därför om ett mer begränsat umgänge med pappan än det parterna yrkat och medgett (RH 2005:38).

Lagens fyra riskområden

I 6 kap. 2 a § FB anges fyra områden som domstolen ska fästa avseende särskilt vid:

- övergrepp mot barnet
- övergrepp mot någon annan i familjen
- olovligt bortförande och kvarhållande av barnet
- att barnet annars far illa.

Övergrepp mot barnet eller någon i familjen

Om en förälder utsätter barnet eller någon annan i familjen för våld, trakasserier eller andra kränkningar, är det i de allra flesta fall bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdnaden. Prövningen kan också mynna ut i att något umgänge inte alls bör äga rum.

Umgängesstöd

I andra fall kan domstolen göra bedömningen att ett umgänge visserligen är bäst för barnet, men att det bör ske under särskilda former, till exempel genom att besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget, så kallat umgängesstöd. Ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid. Det bör betonas att den person som medverkar vid umgänget inte ska ses som en person med särskilt mandat att fysiskt förhindra att barnet bortförs eller kränks. Även detta måste vägas in när domstolen överväger om umgängesstöd är en lämplig lösning. Med andra ord får inte domstolen vid behovsprövningen förut-sätta att personen som medverkar vid umgänget utgör en garant mot skadliga åtgärder från en förälders sida. Om barnet inte kan antas vara tryggt utan sådant skydd, är umgängesstöd inte något alternativ (prop. 2009/10:192). Det är alltid en individuell prövning där det avgörande är vad som är bäst för barnet (prop. 2005/06:99).

Bedömning av påstådda och tidigare övergrepp

Som kommittén mot barnmisshandel (prop. 2005/06:99) framhåller gäller inte lika höga beviskrav som i brottmål, och ett påstående om övergrepp skall beaktas i vårdnadsmålet även om till exempel en förundersökning hos polisen har lagts ned.

Om det är utrett att en förälder tidigare gjort sig skyldig till övergrepp, bör en nyanserad bedömning göras av det inträffade. Om övergreppen har skett systematiskt under en längre tid, varit allvarliga eller riktats mot flera personer finns det ofta skäl att utgå från att barnet skulle fara illa med den föräldern som vårdnadshavare. Detsamma gäller om det framgår att övergreppen är ett utslag av ett behov hos förövaren att utöva makt och kontroll. Ett sådant beteende kan vara svårt att förändra och innebär allmänt sett en risk för att barnet ska fara illa. Om en förälder däremot gjort sig skyldig till en enstaka överilad handling mot den andra föräldern, kan risken vara mindre för att barnet kommer att fara illa.

Av betydelse är också när våldet eller kränkningarna har skett. Ligger övergreppen långt tillbaka i tiden och har förhållandet mellan föräldern och barnet fungerat väl efter detta, behöver de inte alltid innebära att det finns en risk för att barnet far illa. Är det omvänt så att övergreppen nyligen har ägt rum, och förhållandet mellan barnet och föräldern är osäkert kan risken vara större. Har föräldern genomgått behandling för att undvika en upprepning, är även det en omständighet som måste beaktas. Hänsyn måste givetvis också tas till barnets egen inställning (prop. 2005/06:99).

Att barnet ”annars far illa”

Den sista punkten, risken för att barnet ”annars far illa”, innebär att uppräkningsen i lagtexten inte är uttömmande. Frågan om vilka faktorer som kan utgöra en risk för att barnet annars far illa får således bedömas utifrån kunskap om barn och risker. I förarbetena till den dåvarande paragrafen som rörde umgänge där begreppet annars far illa infördes, nämndes som exempel att den förälder som barnet skulle umgås med är missbrukare och att det finns en risk för att föräldern kommer att lämna barnet vind för våg under umgängestillfällena eller låta barnet vistas i olämpliga miljöer som en omständighet som kunde falla under begreppet (prop. 1992/93:139).

Skillnaden mellan risknivå och riskfaktor

I rättsligt hänseende får risknivån kopplad till barnets riskprofil betydelse vid bedömningen av om vårdnaden, boendet eller umgänget behöver begränsas. Vid en viss risknivå är det viktigare att skydda barnet från att fara illa än att tillgodose barnets behov av en nära och god kontakt med en förälder. Beslutet att inte ge en förälder del i vårdnad, boende eller umgänge motiveras då med att det föreligger en risk för att barnet far illa.

När HD diskuterat risknivå har olika uttryck använts, till exempel

- bestående fara för barnets hälsa eller utveckling (NJA 1995 s. 398).
- risken måste vara konkret och beaktansvärd (NJA 1995 s. 727).
- att farhågorna inte var ogrundade (NJA 1992 s. 93).

Vilken risknivå det rört sig om är svårt att utläsa. HD:s uttalanden och jämförelsen med risknivån i det som framgår av 6 kap. 7 § FB går att tolka som att det krävs en hög risknivå för att begränsa en förälders del i vårdnaden, boendet och umgänget med hänvisning till risken för att barnet far illa (Kaldal, 2010).

Kaldal framför att risknivån i mål om vårdnad, boende och umgänge går att jämföra med risknivån ”påtaglig risk”, som utgör utgångspunkten för ett tvångsomhändertagande av ett barn enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), men det betonas att kontakten mellan barn och förälder kan begränsas med hänvisning till exempelvis barnets behov av trygghet om det finns omständigheter som motiverar det utan att en tillräcklig risknivå är uppnådd (Kaldal, 2010).

Exempel på när domstolen bedömt risknivån

Olika bedömning av risknivån

Det kan vara svårt att bedöma risknivån. Detta illustreras genom ett exempel där hovrätten framtog mamman vårdnaden men där HD gjorde en annan bedömning av risknivån och lät mamman behålla vårdnaden (NJA 1998 s. 675). Ärendet

rörde en mamma som under flera år hindrat pappan från att umgås med den treåriga sonen. Hovrätten, som beslutade att pappan skulle ha ensam vårdnad, hade funnit att mammans beteende utgjorde en risk för pojken och relaterat till risknivå som beskrivs i 6 kap. 7 § FB. HD däremot hänvisade till sonens behov av stabilitet och kontinuitet, och menade att vårdnaden om sonen även fortsättningsvis skulle tillfalla mamman ensam, trots hennes tidigare beteende. Avgörandet visar bland annat svårigheten i dessa bedömningar och att olika bedömningar görs när det föreligger en risk för att barnet far illa. Avgörandet visar också att en allvarlig situation, i det här fallet mammans umgängessabotage, inte behöver innebära att risknivån är så pass hög att föräldern förlorar vårdnaden.

Ensam vårdnad på grund av samarbetssvårigheter

Ytterligare ett exempel är där HD fann att gemensam vårdnad inte var möjlig med anledning av föräldrarnas samarbetssvårigheter (NJA 2007 s. 382). Mammans tilldömdes ensam vårdnad och umgänget med pappan begränsades till förlängt helgumgänge samt umgänge under helger och lov. Att kontakten med pappan begränsades berodde inte på att det framkommit uppgifter om riskfaktorer knutna till pappan. I stället var det barnets behov av trygghet, stabilitet och kontinuitet som betonades. HD:s tolkning av barnets bästa med utgångspunkt i barnets behov av stabilitet och kontinuitet stämmer väl överens med en undersökning av tingsrättsdomar där cirka två tredjedelar av vårdnadsavgörandena motiverades med stabilitet (Rejmer, 2002).

Risikfaktor, men ingen risk för barnet

I ett avgörande konstaterade HD att det förelåg en riskfaktor utan att den innebar en risk för att barnen far illa (NJA 2000 s. 345). Fallet rörde frågan om en pappa, som var dömd för misshandel av mamman och under cirka ett års tid hade ålagts besöksförbud, var lämplig som vårdnadshavare. HD menade att misshandelsbrottet, som hade begåtts i en upprörd situation inför ett umgängestillfälle ett och ett halvt år tidigare, inte innebar att pappan var olämplig som vårdnadshavare. HD ansåg dock att misshandeln var ett exempel på föräldrarnas konflikt, som var så svår och djup att det var omöjligt för dem att samarbeta i frågor som rörde barnen.

Eftersom det inte fanns något som tydde på att relationen mellan föräldrarna skulle komma att bli förbättrad inom den närmast överblickbara tiden, menade domstolen att gemensam vårdnad inte var förenlig med barnens bästa. Mamman fick ensam vårdnad om barnen. Trots att pappans brott, inte i sig utgjorde en risk för barnet fick han alltså inte del i vårdnaden, efter en helhetsbedömning av barnets bästa.

Avgörandet är ett exempel på när domstolen konstaterar en riskfaktor, det vill säga den tidigare domen, kopplad till en förälder utan att riskfaktorn uppnår en risknivå som motiverar att kontakten mellan barnet och föräldern begränsas med hänvisning till risk.

Risk för bortförande

Det finns endast några få fall från HD där en förälder frångått vårdnaden eller inte fått del i vårdnaden eller där umgänget begränsats med hänvisning till risken för att barnet ska föras bort. Ett av dessa rörde umgänge mellan en pappa och hans son, vars äldre bror tidigare förts bort och hållits kvar av pappan i dennes hemland (NJA 1992 s. 93). HD fann att mammans farhågor att pappan även skulle föra bort den yngre sonen till hemlandet var grundade, och att det inte var förenligt med sonens bästa att ha umgänge med sin far.

I ett annat fall konstaterar HD att risken för bortförande inte får baseras på allmänna och generella antaganden (NJA 1995 s. 727). Det aktuella fallet gällde pappans umgänge med sonen och en eventuell risk för bortförande. HD uttalade att det faktum att föräldern har sitt ursprung i ett annat land och har anknytning till det landet inte är tillräckligt för att räknas som en riskfaktor. Domstolen menade att det krävs att en konkret fara kan påvisas, eftersom ett lägre krav skulle medföra alltför stora restriktioner av barns rätt till umgänge.

Som exempel på konkreta omständigheter som kan inverka på beslutet om umgägesrätt är om en förälder vidtagit åtgärder för att förbereda ett bortförande eller uttalanden som tyder på ett sådant syfte. I det aktuella fallet hade pappan uttalat hot om att föra den gemensamma sonen ut ur landet. Uttalandena låg två år tillbaka i tiden och hade gjorts när det rådde starka motsättningar mellan föräldrarna. Dessutom hade pappan en ny relation, en anställning och en lägenhet i Sverige vid tillfället för domstolens prövning. HD fann att det inte förelåg någon risk för bortförande och gav pappan rätt till umgänge med sonen. Med hänvisning till mammans oro och rädsla bedömde domstolen att hennes föräldraförmåga kunde försämrats i en sådan omfattning att umgänget med pappan skulle ske i närvaro av en kontaktperson. Domstolen beslutade om umgänge i närvaro av kontaktperson för att sedan utöka umgänget med föräldern med bedömningen att någon kontaktperson inte behövde närvara vid umgänget.

Enbart anknytning till ett annat land är alltså inte tillräckligt för att risknivån för ett olovligt bortförande ska vara uppnådd. Det visar även att tidsaspekten har betydelse samt att även sådant som har hänt efter ett hot kan vägas in i bedömningen. Avgörandet är också ett exempel på att umgänget begränsas med hänvisning till trygghet och inte barnets risk för att fara illa.

Helhetsbedömningen av barnets bästa

Vid en bedömning av barnets riskprofil vägs samtliga omständigheter in. Som Kaldal finner i sin studie av svensk rättspraxis från 2010 krävs det en allvarlig situation för att domstolen ska konstatera att det föreligger en risk för att barnet far illa och begränsa föräldrarnas del i vårdnaden och boendet eller rätt till umgänge med barnet. Därför kan kontakten mellan ett barn och en förälder begränsas av andra skäl än att skydda barn från risken att fara illa.

Ibland där det förekommer riskfaktorer är risknivån inte så hög att beslutet ska grunda sig på risken att barnet far illa. Då kan domaren ställas inför ett val mellan två situationer som båda är juridiskt förenliga med barnens bästa.

I flertalet av de fall som tagits upp och prövats i HD och som beskrivs ovan fanns det riskfaktorer i barnets miljö, men de var inte tillräckligt allvarliga för att begränsa förälderns del i vårdnaden, boendet eller umgänget med barnet.

6. Kunskapssammanställning

I detta kapitel finns en sammanställning av forskning om risk- och skyddsfaktorer för barn som far illa. Det är i första hand riktat till kommunernas familjerättssekreterare, och innehåller därför en del fackuttryck och hänvisningar till forskning. Förhoppningsvis kan det vara till nytta även för andra som vill fördjupa sig i ämnet.

När barnets bästa ska bedömas ska särskilt avseende fästas vid fyra så kallade riskområden vilket framgår av 6 kap. 2 a § FB:

- övergrepp mot barnet
- övergrepp mot någon annan i familjen
- olovligt bortförande och kvarhållande av barnet
- att barnet annars far illa.

Kunskapssammanställningen är ordnad utifrån dessa riskområden och för vart och ett beskrivs riskfaktorer, med exempel på information att väga in vid bedömningen av om det finns en risk för att barnet far illa. Efter genomgången av riskfaktorer för de olika områdena följer ett avsnitt om skyddsfaktorer att väga in i bedömningen. Kapitlet är disponerat på det sättet för att de skyddsfaktorer som återkommer i litteraturen ofta relaterar till flera olika former av utsatthet.

Definitioner

I det här materialet definierar vi till olika former av utsatthet på varje område. Vi har valt att begränsa definitionen av övergrepp till att gälla fysisk misshandel och sexuella övergrepp. För vidare läsning om definitioner för barn som far illa hänvisas till SOU 2001:72 samt till Karin Lundén, (2010).

Risken för att fara illa brukar i forskning om riskfaktorer delas upp mellan

- föräldrarna/vårdnadshavarna
- familjen
- barnet
- miljön.

I genomgången som följer används uppdelningen när det är möjligt utifrån tillgänglig forskning på området.

Flera typer av studier ingår

Kunskapsunderlaget bygger på såväl forskningsöversikter och metaanalyser som primärstudier. De inkluderade studierna har lägre krav på tillförlitlighet än vad

som gäller för en systematisk kunskapsöversikt från till exempel Chochrane Collaboration eller Campbell Collaboration.

Några av studierna som tas upp i kunskapssammanställningen behandlar även konsekvenser av övergrepp, våld och omsorgsbrister samt vad som kan känneteckna föräldrar som utsätter barn för övergrepp, våld och vanvård.

Forskningsunderlaget är litet när det gäller riskfaktorer för bortförande och kvarhållande av barn samt för barn som utsätts för stark kontroll med omfattande begränsningar av ekonomisk, social och religiös natur. Kunskapen som redovisas här är framförallt hämtad från policydokument och enstaka studier.

Vanskt att dra slutsatser

Att bedöma värdet av resultat från en enskild studie av riskfaktorer kan vara svårt eftersom forskning om riskfaktorer i huvudsak bygger på tvärsnittsstudier. Sådana visar endast på en samvariation mellan två företeelser vid en viss tidpunkt, till exempel en samtidig förekomst av missbruk och misshandel. Det betyder däremot inte att det är det ena som lett till det andra utan pekar bara mot att det tycks finnas ett samband. Andra skäl till att det kan vara svårt att värdera vissa resultat är att sambandet mellan enskilda riskfaktorer och faktisk utsatthet kan vara svagt och att olika studier kan visa på motstridiga resultat.

I denna sammanställning finns studier med olika utformning, genomförda i olika nationella kontexter och några har genomförts långt tillbaka i tiden. Det innebär att sammanfattningar av resultaten bör tolkas försiktigt. Studierna som identifierats vid litteratursökningen bedöms ändå kunna fungera som viss vägledning vid familjerättens bedömningar av risk.

Faktorerna måste sättas i sitt sammanhang

När det gäller riskfaktorer är det viktigt att de betraktas i sitt sammanhang. Man kan tala om stor risk, liten risk och ingen risk, men det är ytterst alltid en fråga om det enskilda barnet. Det finns barn som tycks gå oskadda genom en viss risk-situation, andra barn som klarar sig någorlunda och några som verkligen far illa. Ett barn som har en alkoholiserad förälder kanske inte utvecklar några problem medan ett annat barn tar stor skada. Man brukar tala om kumulativ risk när flera faktorer hopar sig (Begle, Dumas, & Hanson, 2010; MacKenzie, Kotch, & Lee, 2011; Andershed & Andershed, 2015). Har barnet utsatts för upprepade påfrestningar kan en ytterligare påfrestning bli det som bidrar till att barnet far illa. Riskerna kan vara olika vid olika åldrar och för olika individer. Även skyddsfaktorerna kan variera och kan vara såväl barnets egna medfödda resurser som andra skyddsfaktorer barnet har tillgång till.

En stor del av litteraturens olika former av våld och övergrepp mot barn har undersökt riskfaktorer på individnivå, som antingen handlar om den våldsutövande föräldern, eller om det utsatta barnet. Betydligt mindre uppmärksamhet har ägnats åt sociala faktorer och den omgivande miljön. Det går också att se ett

skifte i fokus över tid, då tidigare studier lade större vikt vid psykologiska och personlighetsmässiga drag hos den som utövade våld, medan senare studier i större utsträckning har undersökt riskfaktorer kopplade till familjemedlemmar, familjesystemet och miljön (Stith et al., 2009).

Man bör också beakta att översikter och metaanalyser av tidigare studier framförallt bygger på forskning från USA och andra engelskspråkiga länder, och det är inte givet att forskningsresultat från dessa länder direkt kan överföras till den svenska kontexten. Det finns exempelvis betydande skillnader mellan Sverige och många andra länder när det handlar om föräldrars inställning till våld mot barn i uppfostringssyfte, då de flesta föräldrar i Sverige ser alla former av våld mot barn som förkastligt (Jernbro & Janson, 2017). Ett annat exempel är att vissa studier har pekat ut religiositet och kyrkligt engagemang som något som bidrar till att barn kan klara sig relativt bra trots stora påfrestningar. Mot bakgrund av jämförande studier av religiositet och värdegrund i olika delar av världen där Sverige framträder som ett ”extremt” sekulärt land jämfört med många andra länder (se till exempel Norris & Inglehart, 2012) är det inte givet att just kyrkligt engagemang skulle framträda lika tydligt om forskningsunderlaget endast hade bestått av studier från Sverige, i förhållande till andra för barnet betydelsefulla sammanhang.

Risk 1: Övergrepp mot barnet

Fysisk misshandel kan t.ex. vara när någon avsiktligt utsätter ett barn för kroppsskada, sjukdom eller smärta. Det kan också vara att försätta barnet i vanmakt eller något annat liknande tillstånd. Alla former av kroppslig bestraffning räknas som barnmisshandel: att någon avsiktligt skadat barnet i form av ett fysiskt övergrepp, till exempel knuffar, slag, sparkar.

Med en definition av sexuella övergrepp mot barn hämtad från Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU, 2011) är sexuella övergrepp mot barn sexuellt motiverade eller präglade handlingar med eller utan tvång eller våld mot en underårig person, oftast under 15–18 års ålder. Man kan också beskriva sexuella övergrepp som all kontakt eller interaktion mellan ett barn och en annan person där barnet används för att sexuellt stimulera förövaren. Det innefattar alla straffbelagda gärningar enligt 6 kap. brottsbalken (BrB).

Riskfaktorer kopplade till förälder eller vårdnadshavare

Som redan påpekats måste forskning om riskfaktorer för övergrepp mot barn tolkas med viss försiktighet då den har begränsningar. En begränsning är att en stor del av studierna om fysiskt våld mot barn respektive omsorgssvikt har fokuserat på mödrar, vilket betyder att de risk- och skyddsfaktorer som identifierats inte nödvändigtvis kan appliceras på fäder eller andra omsorgspersoner (Stith et al., 2009. Guterman & Lee, 2005).

Här kan man också notera att internationella studier i vissa fall visat att det vanligaste mönstret när det gäller barn utsatta för misshandel och försummelse

(child maltreatment) är att modern är förövaren och agerar ensam (Berlin et al., 2011). Detta mönster är dock inte lika tydligt i svenska studier, där bland annat den senaste nationella undersökningen av våld mot barn i Sverige visade att det var vanligare att det var en pappa som utövat fysiskt våld än att det var mamman (Jernbro & Janson, 2017).

Man bör också beakta att en uppdelning av faktorer kopplade till förälder/vårdnadshavare, familj, barn respektive miljö inte motsvarar våldets allvarlighetsgrad samt att de mest framträdande riskfaktorerna är kopplade såväl till föräldrar som till förhållanden inom familjen. Exempelvis visar en relativt färsk metaanalys av ett stort antal studier att de tre riskfaktorer som har starkast samband med fysiskt våld mot barn är föräldraaggressivitet/ hyperreaktivitet, våld i parrelationer och brist på familjesammanhållning (Stith et al., 2009).

Det finns flera riskfaktorer kopplade till vårdnadshavarna som ofta förekommer i kombination med andra riskfaktorer för såväl misshandel som sexuella övergrepp på barn. Det är till exempel:

- missbruk
  - psykisk ohälsa
  - personlighetsstörningar.
- (Lageberg & Sundelin, 2000; Butchart, 2006).

Om dessa riskfaktorer samt kognitiva/utvecklingsmässiga och intellektuella funktionsnedsättningar förekommer samtidigt med de riskfaktorer som visat sig medföra störst risk för fysisk misshandel – föräldraaggressivitet, våld i parrelationen och brist på familjesammanhållning – förhöjs risken för att barnet kan fara illa (Stith et al., 2009).

Riskfaktorer i förhållande till dödligt våld mot barn

I sin mest allvarliga form kan fysisk barnmisshandel handla om dödligt våld mot barn. Det dödliga våldet mot barn minskar i Sverige, sett både över längre tid och under de senaste decennierna (Sturup & Granath, 2015). Idag handlar det om i storleksordningen fyra till fem sådana brott per år. Författarna till en studie av dödligt våld mot barn under 15 år under 1990- och 2000-talen konstaterar dock att strukturen på dödligt våld mot barn inte verkar ha förändrats sedan 1970-talet. Andelen dödligt våld inom familjen, andelen dödligt våld inom familjen i kontexten av föräldrarnas självmord (så kallat utvidgat självmord), respektive andelen dödligt våld utanför familjen är i stort densamma (Sturup & Granath, 2015). Vidare menar de att andelen föräldrar som begått mord på barn i anslutning till ett självmord är relativt hög (33 procent av det totala antalet fall av dödligt våld), jämfört med liknande studier i länder med jämförbara rättssystem. Föräldrar står med andra ord för en betydande andel av det dödliga våldet mot barn i Sverige.

Socialstyrelsens utredningar om bakgrunden och omständigheterna runt dödligt våld mot vuxna och barn pekar ut olika mönster när det gäller omständigheterna kring det dödliga våldet mot barnen (Socialstyrelsen 2016):

- en grupp barn dödades av en förälder i ett akut psykotiskt tillstånd. Dessa föräldrar var inte kända av socialtjänsten sedan tidigare.
- en annan grupp var de barn som innan de avled under en längre tid hade varit utsatta för fysiskt våld av en förälder, oftast en styvförälder. Dessa barn misshandlades till döds. Barnen som avlidit till följd av misshandel var alla tidigare kända av socialtjänsten.
- i en tredje grupp dödades barnet av en förälder som hade någon form av psykisk ohälsa som dock inte var av akut psykotisk karaktär. Den psykiska ohälsan hade samband med en depression eller någon form av personlighetsstörning eller att föräldern befunnit sig i en kris. Krisen var i flera fall orsakad av skilsmässa eller vårdnadstvist.

I hälften av de fall där det framgick att motivet var hämnd eller altruistiskt, det vill säga omtanke om barnet, hade socialtjänstens familjerättsenhet varit inkopplad för vårdnads- eller umgängesutredning eller samarbetssamtal. I den här gruppen framträder alltså dels psykisk ohälsa, dels separation och en familjerättslig tvist som kontexter för dödligt våld mot barn. Att separation och familjerättsliga tvister kan utgöra ett sammanhang kring dödligt våld mot barn, inte minst då det också finns en historia av våld i parrelationen, framgår även av studier internationellt (Hamilton, Jaffe, & Campbell 2013; Olszowy et al., 2013).

Våld mot partner riskfaktor för fysiskt våld mot barn

Både svenska (till exempel Annerbäck et al., 2010, Jernbro & Janson, 2017) och internationella studier visar att det är vanligt att också barnen utsätts för fysiskt våld då de lever i en familj där en förälder utsätter den andra för våld (Appel & Holden, 1998; Edleson, 1999; Herrenkohl et al., 2008; Stith et al., 2009). I många fall är det en förälder – typiskt sett pappan eller styvpappan (se avsnittet Risk 2: nedan) – som är huvudkälla till våld mot både partnern och barnen, men det händer att båda föräldrar utsätter barnen för fysiskt våld.

När det gäller svenska studier visade en tidigare nationell undersökning av våld mot barn att risken för fysiskt våld mot barnet ökade tio gånger om det förekom våld mellan de vuxna i familjen, jämfört med familjer där det inte förekom något våld mellan de vuxna (Janson et al., 2011). Ett annat exempel är studien av Annerbäck med flera (2010) som visade att 27 procent av de barn som själva utsatts för fysiskt våld också upplevt våld mellan föräldrarna.

Riskfaktorer bakom sexuella övergrepp mot barn

Befintliga forskningsöversikter och metaanalyser pekar ut ett antal riskfaktorer bakom att en person kan utsätta barn för sexuella övergrepp. Dessa är att personen själv har varit utsatt för sexuella övergrepp som barn, har en antisocial personlighetsstörning, svårigheter med intima relationer, varit utsatt för hård disciplin och uppfostran som barn samt ensamhet (SBU, 2011; Whitaker et al., 2013). Även när det gäller riskfaktorer för att utöva sexuellt våld mot barn finns en brist på longitudinella studier, vilket gör det svårt att bedöma exempelvis hur olika

bakgrundsfaktorer kombineras eller interagerar så att de leder fram till att personen begår övergrepp. När det gäller att ha varit utsatt för övergrepp som riskfaktor påpekar Whitaker med flera (2013) å ena sidan att egen utsatthet påtagligt ökar risken för att begå övergrepp (Jespersen et al., 2009) och å andra sidan att de flesta personer som begår sexuella övergrepp mot barn inte har varit utsatta själva samt att de flesta personer som varit utsatta för sexuella övergrepp som barn inte själva begår övergrepp mot barn.

Förövarna är oftast män

Frågan om riskfaktorer har också en könsdimension i det att en så övervägande andel förövare är män. I den nationella studien om våld och hälsa var exempelvis de rapporterade förövarna av sexuellt våld nästan uteslutande män och pojkar (NCK, 2014). När det handlar om övergrepp under barndomen var förövaren ungefär lika ofta jämnåriga pojkar som vuxna män, vilket ligger i linje med internationella studier (Stoltenborgh et al., 2015).

Det var i gruppen utsatta män 15–17 år som den högsta andelen vuxna kvinnor som förövare (25 procent av förövarna) återfanns. Sett i förhållande till hela gruppen män som rapporterade att de varit utsatta för sexuellt våld i barndomen hade 0,5 procent av männen utsatts av en vuxen kvinnlig förövare. Av de som utsatts före 18 års ålder hade alltså 99,5 utsatts av vuxna män eller jämnåriga pojkar. För kvinnor utsatta för sexuella övergrepp som barn var mönstret ännu tydligare, med få rapporterade kvinnliga förövare.

Missbruk

Föräldrars alkohol- och drogmissbruk är en väl känd riskfaktor för misshandel av barn (Lindell & Svedin, 2001; Kepple, 2018). Lagerberg & Sundelin, (2000) diskuterar sambandet mellan föräldrars alkoholmissbruk och misshandel av barn och pekar på att olika studier visar på olika resultat, men drar ändå slutsatsen att något slags samband rimligen måste existera, oftast i kombination med andra riskfaktorer (se även Stith et al., 2009; Dubowitz et al., 2011, Li et al., 2011; Kepple, 2018). Alkohol- och drogmissbruk är även vanligt hos vuxna som begår sexuella övergrepp mot barn. Dessa riskfaktorer delas också av dem som begår andra brott än sexuella mot barn (SBU, 2011).

Psykisk ohälsa

Depression och svårigheter med impulskontroll hos föräldrar är riskfaktorer som återkommande kopplas till både våld mot barn och försummelse (Stith et al., 2009). Psykisk sjukdom kan se mycket olika ut och påverkar således barnets situation på olika sätt. Situationen beror på omständigheter som hur allvarlig och långvarig sjukdomen är samt hur ofta föräldern insjuknar (Lagerberg & Sundelin 2000, Skerfving, 2015).

Som redan påpekats är psykisk ohälsa en riskfaktor för dödligt våld mot barn. Att det finns ett samband mellan föräldrarnas psykiska ohälsa och misshandel

har även konstaterats i andra studier, bland annat i en svensk studie av polisrapporter om barnmisshandel (Lindell & Svedin, 2001). Underlaget utgjordes av samtliga polisrapporter i ett polisdistrikt i fyra svenska kommuner under åren 1986–1996 som gällde misstänkt misshandel av barn i åldern 0–14 år. I samma studie fann man att det i minst en femtedel av de familjer som rapporterats för barnmisshandel fanns föräldrar som tvistade om vårdnaden.

Vissa studier av högriskfamiljer tyder på att moderns psykopatologi och andra psykosociala riskfaktorer i hemmet är starkare kopplade till misshandel och kränkning av barnet än sociala och demografiska faktorer som moderns ålder, utbildning, etniska bakgrund eller hushållets inkomstnivå (Windham et al., 2004).

En del psykiska faktorer är även vanligare hos vuxna som begår sexuella övergrepp mot barn: depressiva symtom, bristande sociala färdigheter och dåligt fungerande kärleksrelationer. Här är det viktigt att minnas att många av dessa riskfaktorer delas även av dem som begår andra brott än sexuella övergrepp mot barn (SBU, 2011).

Intellektuella funktionsnedsättningar

Barn till föräldrar med intellektuella funktionsnedsättningar riskerar i större utsträckning än andra barn att få för lite stimulans, råka ut för olycksfall i hemmet, att försummas och att utsättas för våld (Lagerberg & Sundelin, 2000; Wickström et al., 2017).

Mödrar med intellektuella funktionsnedsättningar har generellt ett sämre psykiskt välbefinnande (Wickström et al., 2017). Detta medför ibland vissa personliga egenskaper som försvårar en god föräldraförmåga, som impulsstyrda omogna reaktioner, anpassningssvårigheter, psykisk instabilitet, aggressiva reaktioner och låg stresstålighet (Socialstyrelsen, 2005). Risken för att barn till föräldrar med intellektuella funktionsnedsättningar blir utsatta för övergrepp ökar om någon annan vuxen i eller nära familjen har en psykiatrisk problematik eller ett missbruk. Det finns studier som visar att fysisk misshandel är relativt ovanlig i familjer där föräldrarna har en intellektuell funktionsnedsättning, men det finns också studier som visar att det förekommer fysisk misshandel i familjerna (Socialstyrelsen, 2005; Wickström et al., 2017).

Egen erfarenhet av övergrepp som barn

Personer som själva har haft svaga eller dåliga föräldraförebilder och som inte har fått sina behov tillgodosedda som barn kan få det svårt att möta behov hos sina egna barn (Goldman et al., 2003; Pinherio, 2006). Om föräldrarna själva har varit utsatta för misshandel i barndomen kan det öka risken för att de kommer att misshandla sitt eget barn (Gilbert et al., 2009).

En amerikansk studie av 499 mödrar och deras barn visade att risken för barnmisshandel var större om modern själv varit utsatt för misshandel som barn, levde isolerat (hade få fungerande vuxenrelationer) och hade ett aggressivt beteende. Studien visade också att majoriteten av de mödrar som blivit utsatta för

misshandel som barn inte misshandlade sina egna barn (Berlin et al., 2011). Föräldrar som blivit utsatta för misshandel i sin barndom och som inte upprepar detta mönster har i högre grad än de som upprepar mönstret ett stödjande nätverk.

Inställning till fysisk bestraffning

Flera studier visar att i de familjer där man konstaterat misshandel är föräldrarna mindre stödjande och lyhörda för sina barn, och de visar starka reaktioner på barns negativa beteenden (Goldman et al., 2003; Stith et al., 2009). Det är föräldrar som visar få positiva beteenden mot barnen som att förklara, delta i lek, ge beröm och som litar mer på straff och tillsägelser än på resonering (Trickett & Susman, 1988).

En positiv attityd till fysisk bestraffning (aga) som en del i barnuppfostran är en riskfaktor för allvarlig fysisk misshandel (Durrant & Ensom, 2012). Aggressivt beteende mot barn är också vanligare hos vuxna som begår sexuella övergrepp mot barn än hos andra vuxna (SBU, 2011). Det finns också ett tydligt samband mellan våld mot barn och att barnet självt utvecklar ett aggressivt och antisocialt beteende (Durrant & Ensom, 2012). Om föräldern har hög tolerans för fysisk bestraffning och är starkt kontrollerande, kombinerat med en dålig barn- och föräldrarelation samt orimliga förväntningar på barnet, ökar risken för misshandel (Lagerberg & Sundelin, 2000).

Barnaga accepteras i många länder

En hel del allvarligt våld mot barn utövas i kontexten av våld i uppfostringssyfte eller aga och föräldrar kan uppfatta våldet som orsakat av barnets olydiga eller trotsiga beteende (Durrant & Ensom, 2012). Det är här viktigt att notera att Sverige har en annan attityd till våld gentemot barn än flertalet andra länder (Jernbro & Janson, 2017). Av 6 kap. 1 § FB framgår bland annat att barn inte får utsättas för kroppslig bestraffning. Det innebär att det kan vara svårt att värdera resultat från studier från länder som inte har detta förbud.

Djurplågeri och barnmisshandel kan uppträda tillsammans

Samband mellan djurplågeri och barnmisshandel har konstaterats i studier framförallt från Nordamerika (Boat, 1995; Boat, 1999; Bell 2001; Becker & French, 2004; Volant et al., 2008). I en brittisk översikt konstaterar Hackett & Uprichard (2007) att mycket tyder på att det finns likheter mellan våld mot husdjur och våld mot människor.

Riskfaktorer kopplade till familjen

Riskfaktorer kopplade till familjen kan skilja sig från riskfaktorer kopplade till föräldrarna, då det handlar om exempelvis socioekonomiska förhållanden som kan påverka stressnivån i hela familjen. Dålig familjeekonomi är en av de riskfaktorer som oftast återkommer när det gäller både våld mot barn och försumelse/omsorgssvikt, såväl i svenska studier som i forskningen internationellt

(Jernbro & Janson, 2017). Andra familjerelaterade riskfaktorer är olika former av stress som arbetslöshet, sjukdom, låga inkomster, långvarigt beroende av ekonomiskt bistånd samt brist på stöd från släkt och vänner samt isolering (US dep. of Health and Human Services, 2007; Dubowitz et al., 2011; Li et al., 2011). Studier har påvisat samband mellan låg inkomst, ålder och brister i barnets hälso- och tandvård (Berger, 2004).

Ytterligare riskfaktorer som brukar anges är kaotiska förhållanden med många för barnet okända vuxna som vistas i hemmet eller ett hem där föräldrar och barn visar aggressivitet eller behandlar varandra kränkande. En amerikansk översikt visar att icke-biologiska föräldrar som vistas i hemmet som kortvariga partner till den biologiska föräldern utgör en riskfaktor för misshandel med dödlig utgång (Schnitzer & Ewigman, 2005; US dep. of Health and Human Services, 2007; Socialstyrelsen, 2016). Som redan kommenterats ökar våld i parrelationen risken för misshandel av barn. Ytterligare faktorer kopplade till familjens struktur som visar samband med misshandel är låg utbildningsnivå, ensamförälderskap och många barn i familjen (Dubowitz et al., 2011; Li et al. 2011).

Barn som vistas i familjer där andra barn blivit omhändertagna och placerade och barn som bytt vårdgivare många gånger har en ökad risk för all form av vård, till exempel misshandel och sexuella övergrepp (Hindley et al., 2006).

Riskfaktorer kopplade till barnet

Kön

Generellt sett rapporterar flickor mer våld från vuxna, särskilt våld som sker mot barnet eller mot en förälder i familjen (Cater, Andershed & Andershed, 2014; Aho, Gren-Landell et al., 2016; Jernbro & Janson, 2017). Även när det gäller sexuellt våld där jämnåriga ofta är våldsutövare rapporterar flickor en högre grad av utsatthet för våld. Det finns också studier där flickor rapporterat utsatthet för fler former av våld (Cater, Andershed & Andershed, 2014; Jernbro & Janson, 2017). När det handlar om kön är det dock viktigt att samtidigt uppmärksamma att det kan finnas skillnader som inte bara handlar om grad av rapportering, utan också om i vilka relationer våldet utövas. I den senaste nationella undersökningen av våld mot barn rapporterade till exempel pojkar fysisk misshandel av andra vuxna än sina föräldrar i högre grad, medan flickor rapporterade fysiskt våld som utövats av en förälder i signifikant större utsträckning än pojkar (Jernbro & Janson, 2017).

Temperament

Barn har olika temperament och forskningen har diskuterat i vilken mån barnets temperament och beteende utgör en riskfaktor för våldsutsatthet. I större meta-studier har barnets personliga karaktäristika visat sig ha ett tydligt samband med våld mot barnet, som en låg social kompetens hos barnet och barnets externaliserande respektive internaliserande beteende (Stith et al., 2009). Som författarna till en av metastudierna påpekar handlar det dock om samband och det är mer

osäkert hur kausaliteten ser ut, det vill säga i vilken grad de drag hos barnet som lyfts fram är en orsak eller konsekvens av våldet.

Funktionsnedsättning, sjukdom och födelsevikt

Fysiska, psykiska och intellektuella funktionsnedsättningar och kronisk fysisk sjukdom samt låg födelsevikt hos barnet kan försvåra en trygg anknytning och öka risken för misshandel, försummelse och sexuella övergrepp (Lagerberg & Sundelin, 2000; Howe, 2006; Jernbro & Janson, 2017). Barn med funktionsnedsättningar är extra sårbara (Stalker & McArthur, 2012). I en genomgång av forskningsläget konstaterar Svedin med flera att de få studier som genomförts i Sverige pekar på att det finns en överrisk för barn med funktionsnedsättningar att bli utsatta för misshandel i hemmet (Svedin et al., 2015). Överrisken uppskattas vara 1,7–2,1 gånger större för barn med funktionsnedsättning när hänsyn tagits till andra bakgrundsfaktorer. Även när det gäller sexuella övergrepp visar flera studier att barn med intellektuella funktionsnedsättningar i högre grad än andra barn riskerar att utsättas (Socialstyrelsen, 2005).

Ålder

Risken för fysisk misshandel ökar ju äldre barnen blir. De riktigt allvarliga fallen av misshandel upptäcks dock främst bland yngre barn under två år (Kellogg, 2007). När det handlar om ålder är det också viktigt att notera att ju yngre barnet är desto mer allvarliga konsekvenser får våldet. Barn under tre år är särskilt sårbara på grund av den snabba fysiska och sociala utveckling som sker under denna period. Barn som utsätts för misshandel och vanvård tidigt i sitt liv får svårare utvecklingsskador jämfört med de barn som skadas senare under sin barndom (Erickson & Egeland, 2011). Risken för att misshandel och vanvård ska upprepas är dessutom större ju tidigare i ett barns liv det förekommer (Hindley et al., 2006).

Risikfaktorer kopplade till miljön

Kända riskfaktorer för misshandel och övergrepp av barnet kopplade till miljö och bostadsområde är kriminalitet, missbruk och våld i närmiljön samt bostadsområden med en hög grad av fattigdom och arbetslöshet och med en låg grad av socialt stöd (Lagerberg & Sundelin, 2000; US dep. of Health and Human Services, 2007; Dubowitz et al., 2011; Li et al.,).

Riskbedömningsinstrument- och modeller

En modell för risk- och skyddsbedömning som utvecklats i Sverige med syfte att kunna användas bland annat i den svenska sociala barnvården och inom barn- och ungdomspsykiatri är *iRiSk – risk- och skyddsintervjuer för våldsutsatta barn* (Broberg et al., 2015). Modellen har utvecklats på uppdrag av Socialstyrelsen och består av två steg: en kartläggning av förekomst av våld i familjen, och fördjupande strukturerade intervjuer med föräldrar och barn. *iRiSk*-intervjuer omfattar såväl våld riktat mot barnet som våld mot barnets förälder.

Internationellt sett finns flera olika riskbedömningsinstrument och modeller som används vid bedömningar av risk för barnmisshandel och andra former av utsatthet i barndomen (Bartelink et al., 2015). Än så länge är dock inga av dessa överstätt, vetenskapligt prövat och spritt i Sverige. Därmed är det utöver iRiSk-intervjuer främst BBIC som finns som stöd och struktur för bedömningar av risk för barnmisshandel (Socialstyrelsen, 2016b).

När det gäller risken för nya övergrepp mot barn handlar de starkaste riskerna om sexuella faktorer (som upptagenhet av sex), impulsivitet och en generellt antisocial attityd och livsstil (SBU, 2011; Långström, 2015). Det finns idag en rad strukturerade instrument för att bedöma risk för upprepade övergrepp mot barn som används inom exempelvis Kriminalvården (SBU, 2011; Långström, 2015).

Risk 2: Övergrepp mot någon annan i barnets familj

Som övergrepp mot någon i barnets familj räknas all systematisk misshandel eller andra övergrepp i relationen med närstående, i relationen mellan föräldrar/vårdnadshavare eller mellan förälder/vårdnadshavare och annan person som vistas stadigvarande i hemmet (prop. 1997/98:55; prop. 2005/06:99; prop. 2006/07:38). Våld i nära relationer är ett stort forskningsområde och här beskrivs endast några studier.

Risikfaktorer i förhållande till våld mot partner

Både kvinnor och män kan utöva våld i parrelationer, och våld förekommer i såväl heterosexuella relationer som hbtq-relationer (homo-, bi-, transgender- och queerrelationer) (NCK, 2014; Longobardi & Badenes-Ribera, 2017). När det gäller våld i heterosexuella parrelationer är det dock vanligare att mannen misshandlar kvinnan än tvärtom. Mer systematiskt och upprepat våld, våld som orsakar fysisk skada samt skapar rädsla och får andra långtgående negativa konsekvenser för den som blir utsatt, utövas också typiskt sett av mannen mot kvinnan (Dobash & Dobash, 2004; NCK, 2014). Om det är aktuellt med bedömning av risk i förhållande till våld i hbtq-relationer bör man ta hänsyn till att riskfaktorerna delvis skiljer sig åt när det gäller våld i heterosexuella och hbtq-relationer, och även att våldet delvis kan se olika ut i kvinnors respektive mäns hbtq-relationer (Longobardi & Badenes-Ribera, 2017).

När det gäller våld mot kvinnor utsätts unga kvinnor och kvinnor med barn, särskilt yngre barn, mer än äldre kvinnor och kvinnor utan barn (Carpenter & Stacks, 2009; Abramsky et al., 2011, Brå, 2014). Yngre män utövar mer våld i parrelationer än äldre män (O'Leary, 1999; Brå, 2014). Vissa internationella studier tyder också på att en ekonomiskt utsatt situation, lägre utbildning och stressfaktorer som arbetslöshet och missbruk ökar risken för våld i parrelationen (Abramsky et al., 2011). Samtidigt bör man beakta att våld förekommer i alla samhällsgrupper och att olika studier ger olika resultat när det gäller grad av

överrisk i vissa utsatta grupper. I bland annat svenska studier framträder ensamstående mödrar som en särskilt utsatt grupp. Det är dock även här viktigt att påpeka att de flesta ensamstående mödrar inte utsätts för våld (Estrada & Nilsson, 2004).

Risikfaktorer kopplade till barnet

Som diskuterats ovan visar både svenska studier (t.ex. Annerbäck et al., 2010; Jernbro & Janson, 2017) och internationella (Appel & Holden, 1998; Edleson, 1999; Herrenkohl et al., 2008) att det är vanligt att också barnen utsätts för fysiskt våld då de lever i en familj där en förälder utsätter den andra för våld.

Upplevelse av våld mot andra

De flesta barn vet vad som pågår och många har både hört våld och sett våld och dess konsekvenser (Christensen, 1990; Almqvist & Broberg, 2004). Att som barn se, höra eller på andra sätt uppleva våld mot en omsorgsperson eller annan nära person, till exempel ett syskon, i sin närmiljö kan definieras som psykisk barnmisshandel (SOU 2001:72).

Forskningsöversikter med fokus på våldets konsekvenser för barn visar att barn som upplever partnervåld löper en ökad risk för att utveckla såväl beteendeproblem (som utåtagerande beteenden och trotsighet) som emotionella problem (som ångest och depression) samt riskerar att bli traumatiserade (till exempel Kitzmann et al., 2003; Wolfe et al., 2003; Evans, Davies & DiLillo, 2008; Chan & Yeng, 2009). Risken för att barnet ska utveckla problem på kort och lång sikt ökar när våldet är varaktigt och allvarligt (Grych et al., 2000). Almqvist och Broberg (2004) visar i sin studie av barn på svenska kvinnojourer att över 70 procent av de barn som har bevittnat våld mot sin mamma låg över den gräns av symptom som motiverar en närmare utredning för psykiska svårigheter.

Ett flertal studier pekar på att det kan vara svårt för barn att förstå våldet de upplevt i sin familj (till exempel McGree, 2000; Mullender et al., 2002; Cater, 2004, 2007). När barn inte kan förstå våldet blir det svårare för dem att avgöra vilka situationer som riskerar att resultera i våld, vilket gör att många barn lever med en ständig rädsla (Weinehall, 1997; Eskonen, 2005). De kan också känna skam, skuld och ansvar. Därför behöver barnen ofta hjälp som riktas direkt till dem, för att göra våldet begripligt och hanterbart och för att förebygga negativa konsekvenser på lång sikt (Mullender, 2004; Broberg et al., 2011).

Enligt Hackett & Uprichard (2007) kan djurplågeri vara vanligt i samband med mäns våld mot kvinnor. I vissa fall kan våldet mot djuret vara en del av våldet mot kvinnan eller barnen, exempelvis att mannen "straffar" kvinnan och barnen genom att utsätta djuret för våld (se även McDonald et al., 2015). Mot bakgrund av att barn kan framhålla husdjur som en viktig källa till stöd i en utsatt situation (Becker & French, 2004; Forsberg, 2015) blir våldet mot djuret särskilt allvarligt sett ur barnperspektiv.

Riskbedömningsinstrument- och modeller

Risikfaktorer för våld i parrelationer ser delvis olika ut när det handlar om förekomst av våld, risken för upprepat våld, samt risken för dödligt våld. För att bedöma risken att våldet ska orsaka allvarlig fysisk skada eller att kvinnan misshandlas till döds används idag bedömningsinstrumentet FREDA inom svensk socialtjänst (Socialstyrelsen, 2015). FREDA ingår också i den redan nämnda modellen för risk- och skyddsbedömning som utvecklats i Sverige med syfte att kunna användas bland annat i den svenska sociala barnvården samt inom barn- och ungdomspsykiatri: iRiSk – risk- och skyddsintervjuer för våldsutsatta barn (Broberg et al., 2015).

Andra riskbedömningsinstrument för partnervåld som används i Sverige är bland annat SARA (Spousal Assault Risk Assessment Guide, Kropp et al., 2000; Belfrage & Strand, 2010). Det är en riskbedömnings- och hanteringsmodell som är en form av strukturerad professionell bedömning som används av polisen och inom kriminalvården. SARA är framför allt tänkt att användas i fall där risken för framtida våld är medelhög eller hög. Instrumentet finns också i en version anpassad för att bedöma och hantera hedersrelaterat våld (PATRIARK Belfrage, 2005; Belfrage & Strand, 2010).

Ytterligare ett instrument är SAM (Stalking Assessment Management) som används av polisen och är utformat för att bedöma risken för olaga förföljelse i form av oönskad och upprepad kommunikation, kontakt eller annat uppförande som orsakar fruktan för den utsattas eller närståendes säkerhet (Belfrage & Strand, 2007; SOU 2008:81; Belfrage & Strand, 2009; Prop. 2010/11:45).

Särskilt i kontexten separation är det viktigt att vara uppmärksam på frågan om upprepat våld respektive frågan om våldets farlighet. Å ena sidan finns studier som tyder på att det endast är få män som använder våld efter separationen om de inte gjort det före separationen (Ekbrand, 2006). I de fall där våldet redan förekommer finns det å andra sidan en betydande risk för fortsatt våld efter separationen (Jaffe et al., 2014). Det finns då också en risk att barnet upplever våldet igen. Vidare framträder separation och konflikter kring barnen som en bakgrund till dödligt våld mot såväl kvinnor som barn i såväl internationella som svenska studier (Brå, 2007; Campbell et al., 2007; Socialstyrelsen, 2016).

Risk 3: Olovligt bortförande och kvarhållande

Olovligt bortförande och kvarhållande av barn innebär enligt brottsbalken att en person för bort och gömmer eller behåller ett barn eller på något annat sätt sätter hinder i vägen för en annan persons rättigheter till vårdnad, boende eller umgänge. Personen som olovligt för bort eller håller kvar ett barn kan vara en förälder, en person som agerar åt någon förälder eller en annan familjemedlem. Enligt 7 kap. 4 § BrB är bortförande och kvarhållande av barn en brottslig handling. Barn som olovligt förs bort eller hålls kvar över nationsgränser ska återlämnas

enligt Haagkonventionen, som Sverige tillsammans med en rad andra länder ratificerat (Socialstyrelsen, 2012).

Den vanligaste kategorin av olovligt bortförande av barn är att en förälder utan lov för med sig ett barn till ett annat land i syfte att undanhålla den andra föräldern vårdnaden om barnet. Det kan också vara fall där en förälder olovligen håller kvar barnet i ett annat land efter utgången av en umgängestid eller efter att en domstol anförtrott vårdnaden av barnet åt den andra föräldern (prop. 1992/93:139).

Våld i parrelationen är en riskfaktor

En riskfaktor som flera studier lyfter fram är våld i parrelationer, vilket är vanligt både när det gäller bortförande av barn till andra länder och när en förälder håller kvar sitt barn och vägrar lämna över det till den andra parten (Shetty & Edleson, 2005; Finkelhor et al., 2017). En studie visar att riskfaktorer för bortförande är upprepade vårdnadstvister, fysisk och verbal aggressivitet från den ena föräldern gentemot den andra eller när en förälder skapar en allians mellan sig och barnet som utesluter den andra föräldern (Chiancone, 2001).

Vid tolkningen av alliansen mellan en förälder och ett barn behöver hänsyn tas till situationen i familjen som helhet. En nyckelfråga i bedömningen av vilken typ av ärende det är fråga om är att utesluta att grundproblematiken handlar om våld eller övergrepp. En historia av våld kan komma till uttryck både i form av dålig kommunikation och i form av ett barns avståndstagande från en förälder – såväl en våldsutövande förälder som en utsatt förälder eller förälder som inte skyddat mot övergrepp (Birnbaum & Bala, 2010). I en aktuell nationell studie från USA var de tydligaste riskfaktorena för bortförande att barnet upplevt hemlöshet, har en arbetslös förälder, att barnet tidigare blivit omhändertagen, eller att barnet rapporterat att föräldrarna alltid grälade. Studien visade också att bortförande är kopplat till våld, i synnerhet sexuella övergrepp och våld mot barn (Finkelhor et al., 2017).

Risk 4: Att barnet kommer att fara illa på annat sätt

Med brister i omsorgen avses här situationer när barn utsätts för försummelse och vanvård, till exempel om den materiella omsorgen om barnet brister allvarligt, så att barnets hälsa eller tillsyn eftersätts. Undersökningar i Sverige, Norden och övriga Europa visar att mellan 3 och 15 procent av alla barn utsatts för försummelse och vanvård (Gilbert, Spatz Widom et al., 2009; Kloppen et al., 2015; Stoltenborgh et al., 2015; Jernbro & Janson, 2017).

Vanvård är ofta en långt utdragen process som kan omfatta årtal av försummelse. Försummelse kännetecknas av passivitet och underlåtenhet som leder till att ett barn far illa (Gilbert, Spatz Widom et al., 2009). Med brister i omsorgen menas också psykisk och känslomässig försummelse som innebär att barnets känslomässiga eller psykiska behov allvarligt eftersätts (Glaser, 2011).

Risikfaktorer kopplade till förälder/vårdnadshavare

I en metaanalys av ett antal studier framträdde fem faktorer som särskilt tydliga risikfaktorer för försummelse (Stith et al., 2009):

- föräldra- barnrelationen
- barnet som ett problem i förälderns ögon
- nivån av upplevd stress hos föräldern
- förälderns aggressivitet och hyperreaktivitet
- låg självkänsla hos föräldern.

Flera av riskfaktorerna för att barnet ska utsättas för våld återfanns när det handlar om försummelse och vanvård, som att föräldern upplever barnet som ett problem och förälderns aggressivitet eller hyperreaktivitet. Det fanns dock även riskfaktorer som var mer specifika för försummelse, som förälderns självkänsla och stress, vilka är faktorer som verkar ha att göra med förälderns kompetens och motståndskraft.

Försummelse kan även bero på missbruk eller psykisk störning hos någon av föräldrarna (se till exempel Shook Slack et al., 2011; Laslett et al., 2012). En speciell form av omsorgsbrist är Münchhausen syndrome by proxy, som innebär att en förälder tillskriver barn allvarliga sjukdomar. En genomgång av studier fram till 2016 pekar på att de flesta kända utövare är kvinnor, ofta barnets mamma, och en betydande andel av utövarna har själva varit utsatta för övergrepp som barn (Yates & Bass, 2017). Även här bör man hålla i minnet att de flesta av studierna kommer från USA och andra engelskspråkiga länder (av 796 fall kom ett från Sverige, två från Danmark och tre från Finland). Därför ska man vara försiktig med att generalisera resultaten till en svensk kontext. I förhållande till föräldraskap och kön kan man till exempel konstatera att kunskapsbasen framförallt bygger på fall från länder som skiljer sig från Sverige i det att mammor tenderar att ta mer av föräldraansvaret för yngre barn, jämfört med hur föräldraansvaret tenderar att vara fördelat i Sverige (O'Brien & Wall, 2017).

Risikfaktorer kopplade till familjen

Som redan påpekats är dålig familjeekonomi en av de riskfaktorer som oftast återkommer både när det gäller våld mot barn och försummelse, såväl i svenska studier som i forskningen internationellt (Jernbro & Janson, 2017). En amerikansk forskningsöversikt (Stith et al., 2009) visade att riskfaktorer som arbetslöshet och familjens storlek var mer tydligt relaterade till försummelse, medan sambandet inte var särskilt tydligt när det gäller barnmisshandel. Instabila familjeförhållanden, till exempel där familjemedlemmar byts ut eller nya vuxna ofta flyttar in och ut kan också innebära risk för försummelse (WHO, 2002). Samband har även konstaterats mellan låg inkomst och försummelse i form av brister i barnets hälso- och sjukvård (Berger, 2004).

Risikfaktorer kopplade till barnet

Barns utsatthet kan bero på komplexa samband mellan egenskaper hos barnet, stress hos föräldrar och brist på stöd. Vissa grupper barn kan vara extra sårbara. Ju yngre barn är desto allvarigare risker innebär försummelse och vanvård för barnets hälsa och utveckling. En studie om konsekvenser av försummelse och vanvård av barn som blivit utsatta tidigt i livet visade att barn som varit emotionellt försummade under de första två åren hade en klart sämre utveckling av ordförrådet under skollåren jämfört med barn som inte utsatts för försummelse (Erickson & Egeland, 2011).

Barn med funktionsnedsättningar är extra sårbara (Stalker & McArthur, 2012). Fysiska, psykiska och intellektuella funktionsnedsättningar, kronisk fysisk sjukdom samt låg födelsevikt hos barnet kan försvåra anknytningen och öka risken för såväl försummelse som misshandel och sexuella övergrepp (Lagerberg & Sundelin, 2000; WHO, 2002; Howe, 2006). Barn med intellektuella eller kognitiva funktionsnedsättningar såsom utpräglade ADHD-symtom kan medföra extra omvårdnadsarbete för föräldrarna och höja deras stressnivå, vilket ökar risken för försummelse (Stith et al., 2009).

Missbruk hos föräldrar/vårdnadshavare

Alkohol- och narkotikamissbruk ger ökad risk för fysisk och psykisk försummelse (Shook Slack et al., 2011). Alkohol framträder också som en starkare riskfaktor när det gäller försummelse, jämfört med olika former av våld mot barn (Kepple, 2018). En studie bland föräldrar som tvistade om barnen visade att i familjer där det förekommer missbruk var andelen omsorgssviktande föräldrar dubbelt så hög för fäder jämfört med mödrar (Jonston et al., 2005).

Psykisk ohälsa hos föräldrar/vårdnadshavare

Som redan påpekats är depression och svårigheter med impuls kontroll riskfaktorer som ofta är kopplade till både våld mot barn och försummelse (Stith et al., 2009). Psykisk sjukdom kan se mycket olika ut och påverkar således barnets situation på olika sätt (Skerfving, 2015). Situationen beror på omständigheter som hur allvarlig och långvarig sjukdomen är samt hur ofta föräldern insjuknar (Lagerberg & Sundelin 2000; Skerfving, 2015).

En svensk studie av barn till föräldrar med psykisk ohälsa visade att det hade betydelse för barnets situation om det var mamman eller pappan som led av psykisk ohälsa. Mammorna tenderade att kompensera för sin medförälders psykiska ohälsa på ett sätt som papporna inte tenderade att göra. Därför hade barn med en pappa som led av psykisk ohälsa oftast en förälder – mamman – som fungerade relativt väl, medan barn vars mamma led av psykisk ohälsa ofta saknade en pappa som tog ansvar för omsorgen om dem. I studien var det således framförallt barn vars mamma led av psykisk ohälsa som blev placerade (Skerfving, 2015).

Intellectuella funktionsnedsättningar

Det finns studier som visar intellektuella funktionsnedsättningar hos föräldrarna där risken ökar avsevärt för att ett barn ska drabbas av försummelse, vanvård eller utsättas för övergrepp (Wickström et al., 2017). I bedömningen bör man dock beakta hur stödet till förälder och barn ser ut. Bland andra Starke (2010) har visat att föräldrar med intellektuella funktionsnedsättningar och deras barn i realiteten inte får det stöd de behöver och har rätt till. Föräldrarna har svårigheter att hantera vardagslivet, och professionellas information till föräldrarna är inte alltid förståelig (Starke, 2010).

Hög konfliktnivå mellan föräldrarna

Hög konfliktnivå i familjen är en riskfaktor för barns hälsa och utveckling (Leon, 2003; Jaffe et al., 2008; Bala et al., 2010). I en studie som undersökt självrapporterade symtom hos barn med erfarenhet av vårdnadstvister framkom att de beskrev fler problem med psykisk ohälsa än barn som inte hade upplevt vårdnadstvister (Georgsson et al., 2011). Familjer med hög konfliktnivå riskerar också i högre grad än andra att inte lösa frågor som rör vårdnad, boende eller umgänge, samt att återkomma i nya rättsliga tvister. Detta innebär en ökad risk för barn i dessa familjer att fara illa jämfört med barn i familjer med lägre konfliktnivå (Saini et al., 2013).

Forskningen visar att det är de mest komplicerade och konfliktfyllda ärendena som avgörs i domstolen. I domstolsärenden finns en överrepresentation av föräldrar med sociala problem, låg utbildning, arbetslöshet, ekonomiskt bistånd, kriminell belastning eller misstanke om sådan, våld, missbruk och psykiska problem (Johnston; Roseby & Kuehnle, 2009; Rejmer, 2014; Bergman & Rejmer, 2017). Vi vet att en hög andel av de barn som finns inom den sociala barnavården också lever i familjer med vårdnadstvister. Barn i vårdnadstvister kan därför sägas tillhöra en riskgrupp (Röbäck, 2012; Rejmer, 2014). I en amerikansk studie om misshandel och vanvård i familjer där det förekommer vårdnadstvister bekräftades cirka hälften av de anklagelser som föräldrar riktar mot varandra (Johnston et al., 2005). Det är en hög andel, som innebär att anklagelser av detta slag behöver tas på allvar och en fördjupad riskbedömning kan behöva göras.

Stark kontroll och omfattande begränsningar

Om det i en familj förekommer stark kontroll och omfattande begränsningar av ekonomisk och social natur kan detta utgöra en risk för att barnen far illa. I forskningen om mäns våld mot kvinnor används bland annat begreppen economic and social abuse respektive coercive control om specifika beteendemönster som används av våldsamma män för att upprätthålla makt och kontroll över sin partner (WHO, 1996; Stark, 2007; Adams et al., 2008; Lehman et al., 2012). I Sverige har stark kontroll och omfattande begränsningar av kvinnor och/eller barn också lyfts fram i förhållande till hedersrelaterat våld (Schlytter, 2005; NCK, 2010).

Risker för barnet som kan kopplas till kontroll av ekonomin kan handla om att föräldern inte tar ekonomiskt ansvar för sitt barn. Det kan till exempel innebära att föräldern inte delar med sig tillräckligt av sin inkomst, eller säljer eller ger bort familjens/barnets ägodelar och i stor utsträckning utnyttjar detta till sin egen fördel. Det händer att vårdnadsärenden visar sig vara en del av en serie ekonomiska transaktioner (Bow & Boxer, 2003; Branigan, 2004; Näsman & Fernqvist, 2015).

Stark kontroll av social natur kan handla om omfattande begränsningar eller förbud avseende barnets eller en förälders kontakter med släkt, vänner eller bekanta (Stark, 2007). Kontrollen och begränsningarna kan också vara av religiös natur, där barn genom omfattande kontroller hindras att träffa personer utanför en andlig eller religiös rörelse som en förälder tillhör (Kim & Wilcox, 2014).

Riskbedömningsinstrument- och modeller

Som nämnts ovan i förhållande till våld mot barn finns internationellt sett flera olika riskbedömningsinstrument- och modeller som används vid bedömningar av risk för barnmisshandel och andra former av utsatthet i barndomen (Bartelink et al., 2015). Än så länge är dock inga av dessa översatt, vetenskapligt prövat och spritt i Sverige. Vid riskbedömningar i Sverige är det därmed främst BBIC som ger ett stöd och en struktur för bedömningar av risk för att barnet ska fara illa på annat sätt (Socialstyrelsen, 2015b).

När det gäller hedersrelaterat våld används som tidigare nämnts riskbedömningsinstrumentet PATRIARK inom polisen och Kriminalvården för att bedöma risk i förhållande till hedersrelaterat våld (Belfrage, 2005; Belfrage & Strand, 2010).

Skyddsfaktorer

Det går att identifiera skyddsfaktorer kopplade såväl till föräldrar/vårdnadshavare och till barnet, som till miljön. Som nämnts inledningsvis är de skyddsfaktorer som återkommer i litteraturen ofta relevanta i förhållande till flera olika former av utsatthet i barndomen.

Skyddsfaktorer kopplade till förälder/vårdnadshavare

Av forskningen framgår att föräldrar kan göra en hel del för att bidra till en positiv utveckling för barn, trots tidigare svårigheter. Stöd till barnets utveckling av autonomi, uppmuntran när det gäller barnets sociala kompetens samt stabilitet och värme i föräldraskapet är några av de områden som lyfts fram (Afifi & McMillan, 2011; Yap et al., 2014).

Låg konfliktnivå mellan föräldrarna

En låg grad av konflikt mellan föräldrarna är en skyddsfaktor för barnen (Leon, 2003), och föräldrarnas samarbete kring föräldraskapet påverkar barnets psykiska hälsa positivt (Teubert & Pinquart, 2010). Vissa aspekter är centrala i bedömningen av det gemensamma föräldraskapet och konfliktnivå, och av lämpligt

stöd (t.ex. Jaffe et al., 2008; Jacobs & Jaffe, 2010). Det handlar bland annat om bedömningar av

- styrkan i föräldraskapsalliansen, det vill säga den aspekt av relationen som har fokus på det gemensamma föräldraskapet (till skillnad från parrelationen)
- närheten i föräldra- barnrelationen
- graden av konflikt mellan föräldrarna mer generellt under och efter parrelationen
- graden av konflikt rörande vårdnad, boende och umgänge
- grad av känslomässig anknytning till partnern.

Förenklat kan man säga att ju högre grad av föräldraskapsallians och närhet i föräldra- barnrelationen, och ju lägre grad av både allmän konfliktnivå och konfliktnivå rörande de familjerättsliga frågorna, desto större är sannolikheten att föräldrarna kan hitta konstruktiva sätt att hantera konflikter och samarbeta i föräldraskapet. På motsvarande sätt betyder låg grad av föräldraskapsallians, låg grad av närhet i föräldra- barnrelationen, hög konfliktnivå både allmänt och rörande de familjerättsliga frågorna, samt hög grad av känslomässig anknytning till partnern, större sannolikhet att föräldern/paret behöver hjälp för att hantera konflikter och föräldraskap.

Grundat på i första hand kliniska erfarenheter har liknande teman lyfts fram i bedömningen av risk för framtida konflikter i fall där pappan utövat våld mot barnets mamma. Medan en grupp våldsutövande pappor undviker närvaro i barnets liv efter separation och en grupp fortsätter eller förvärrar ett skadligt mönster, finns även en tredje grupp pappor som tidigare utövat våld men som ändå är relativt ansvarstagande efter separation (Bancroft et al., 2012). Det som utmärker den relativt ansvarstagande gruppen är dels att de i lägre grad utövat psykiskt våld mot partnern och att de inte undergräver mamman som förälder, dels att de i högre grad accepterar att relationen upphört. Dessa pappor tenderar också att ha tydligare fokus på barnen och se dem som separata från sig själva, jämfört med de pappor som drar sig undan respektive de som fortsätter eller förvärrar våldet.

Insatser mot försummelse och våldsutövande

En potentiell skyddsfaktor skulle kunna vara olika typer av stödinsatser och behandlingar som syftar till att motverka framtida försummelse och förhindra den förälder som utövat våld att upprepa övergrepp. En systematisk översikt av behandlingar av personer som begått sexuella övergrepp visar dock att kunskapsläget är osäkert (SBU, 2011; Långström, 2015). Det saknas vetenskapligt stöd för att medicinsk behandling av förövare av sexualbrott hjälper eftersom man inte har gjort tillräckligt många studier av god kvalitet (Långström, 2015).

Situationen är liknande när det gäller partnervåld. Ett antal metastudier av insatser för män som utövar våld mot kvinnor har genomförts under de senaste 15 åren. De pekar på brister i de utvärderingar som genomförts hittills och på att det behövs fortsatta studier för att det ska vara möjligt att bedöma vilka som är de mest effektiva insatserna riktade till utövare av partnervåld (Babcock et al., 2004; Feder et al., 2005; Smedslund et al., 2007; Arias et al., 2013). Dessutom

bygger de insatser som erbjuds inom ramen för kommun, landsting och frivilligorganisationer i Sverige ofta på andra teoretiska perspektiv och behandlingstraditioner än de program som studerats internationellt. Målgruppen tenderar också att vara delvis en annan. Det betyder att medan det kan finnas stor erfarenhet av en insats i Sverige saknas idag i regel utvärderingar av insatsernas effekter när det gäller att förhindra upprepat våld (SKL, 2018). Man bör också beakta att pappor som utövar partnervåld har särskilda behandlingsbehov och de bör genomgå en insats för våldsutövare med fokus på föräldraskap och föräldraförmåga, utöver ett generellt program eller behandling för våldsutövare (Scott & Crooks, 2004).

Liknande slutsatser om bristen på tillförlitliga studier och behov av forskning om effekter återkommer även när det gäller försummelse (Allin et al., 2005) och barnmisshandel (Levey et al., 2017). Det finns behandlingsinsatser mot barnmisshandel för barn och föräldrar i Sverige som är utvärderade med lovande resultat (Svedin, Nilsson et al., 2015) och även internationella forskningsgenomgångar som pekar på att det går att minska förekomsten av våld mot barn, även om det är svårt att förebygga våldet (Euser et al., 2015). Som konstateras i en färskt systematisk genomgång av studier av insatser riktade till mammor som bedöms ha hög risk för våld mot barn finns dock få studier som visar vilka metoder som är effektiva för att arbeta med dessa föräldrar och barn för att förebygga våld (Levey et al., 2017).

Sammantaget betyder forskningsläget kring insatser mot olika typer av våld och försummelse att man bör vara försiktig med att tolka en tidigare eller pågående behandling som skyddande för de utsatta, samt att det krävs noggrann utvärdering av det enskilda fallet.

Kontakt med den förälder som barnet inte bor med

I litteraturen om barn med separerade föräldrar lyfts ofta barnets kontakt med den förälder som barnet inte bor med fram som en skyddsfaktor (Leon, 2003). Här bör man dock beakta att gruppen barn med separerade föräldrar är mångfasetterad och att behoven kan skilja sig åt beroende på barnets situation. En nyare svensk studie visar exempelvis att umgänge inte har en sådan positiv inverkan på barnet när det finns en historia av våld från umgängesföräldern i studien pappor som utövat våld (Forssell, 2016).

Skyddsfaktorer kopplade till barnet och familjen

Forskning visar att det finns flera faktorer som kan skydda barn som lever i miljöer där det förekommer misshandel eller sexuella övergrepp. Bland annat en stabil miljö för familjen och stödjande relationer återkommer i ett antal studier (Afifi & MacMillan, 2011; Marriott et al., 2014). Det handlar då både om ett stödjande nätverk för föräldern (Berlin et al., 2011) och om andra vuxna i omgivningen som är viktiga för barnet, till exempel lärare, tränare eller andliga ledare. En annan skyddsfaktor är om det har funnits en positiv föräldra-barnrelation under tidig barndom.

Även barnets personliga läggning kan ha betydelse (Afifi & MacMillan, 2011; Pérez-González et al., 2017). Det betraktas som skyddande om barnet bland annat:

- har lätt för att ta kontakter med andra barn och vuxna
- har ett lätthanterligt temperament
- väcker positiva reaktioner hos omgivningen
- har ett behov av självständighet
- har stora ambitioner och intressen
- och är bra på problemlösning.

Det är bland annat viktigt att barnet får möjlighet att känna tillit till andra och utveckla såväl en känsla av kontroll som en positiv syn på framtiden (Afifi & MacMillan, 2011; Marriott et al., 2014). Inte minst för barn utsatta för sexuella övergrepp är det viktigt med en upplevelse av att få stöd och bli förstådd (Marriott et al., 2014). Positiva skolerfarenheter och terapeutiska insatser är även de skyddsfaktorer (Afifi & MacMillan, 2011; Zolkoski & Bullock, 2012).

Skyddsfaktorer kopplade till miljön

När det gäller den vidare sociala miljön handlar flera av de skyddsfaktorer som återkommer i litteraturen om stabilitet och en situation som bidrar till att barn får möjlighet att utveckla egna sociala relationer och normala kamratrelationer. Det handlar om tillgång till socialt stöd, engagemang i skolan och positiva kamratrelationer. Även ett tryggt lokalsamhälle och en stabil situation när det gäller boende och utbildning har positiv inverkan (Afifi & MacMillan, 2011; Marriott et al., 2014).

7. Tre slutsatser om risk- och skyddsfaktorer

Det går att dra några generella slutsatser utifrån forskningen om risk- och skyddsfaktorer.

För det första ökar risken med antalet riskfaktorer. Det finns alltså ett samband mellan mängden riskfaktorer och hur riskerna faktiskt faller ut. Olika riskfaktorer är olika allvarliga; tidigare misshandel är exempelvis en allvarlig riskfaktor jämfört med om en förälder har låg utbildningsnivå eller är ensamstående. De senare är också riskfaktorer, men kan inte i och för sig ses som en allvarlig risk (Lagerberg & Sundelin, 2000).

För det andra utförs forskning om risk- och skyddsfaktorer ofta på gruppnivå, där förutsägelseerna uttrycks som andelar uppvisade utfall. Ett statistiskt samband som påvisats i en forskningsstudie behöver alltså inte gälla för ett specifikt barn. Sambanden kan vara mer eller mindre starka, men de är nästan aldrig totala, det vill säga alla barn med en viss riskfaktor kommer inte att få samma utfall (Lagerberg & Sundelin 2000). Barn som lever i långdragna tvister med hög konfliktnivå mellan föräldrar kan betecknas som en riskgrupp (Saini, 2008).

För det tredje finns det ingen definitiv koppling mellan en viss riskfaktor och att barnet kommer att utvecklas ogynnsamt eller fara illa. Däremot måste varje riskfaktor uppmärksammas. Utgångsläget bör därför alltid vara att en riskfaktor hos ett enskilt barn innebär en risk och att en skyddsfaktor inte alltid skyddar.

Det viktigaste är att barnet skyddas och får hjälp innan en eventuell skada uppstår.

Det är du som utredare som ska bedöma allvaret i det enskilda fallet genom att väga samman olika risk- och skyddsfaktorer med all övrig information om föräldrarnas och barnets situation i en individuell riskprofil.

Källförteckning

- Abramsky, T., Watts, C. H., Garcia-Moreno, C., Devries, K., Kiss, L., Ellsberg, M., Heise, L. (2011). What factors are associated with recent intimate partner violence? findings from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence. *BioMedCentral Public Health*, 11. doi:10.1186/1471-2458-11-109
- Adams, Adrienne E, Sullivan, Cris M., Bybee, Deborah, Greeson, Megan R. (2008) Development of the scale of economic abuse. *Violence Against Women* 14:563-588
- Afifi, T. & MacMillan, H. (2011). Resilience following child maltreatment: A review of protective factors. *Canadian Journal of Psychiatry*, 56(5), 266–272.
- Aho, N., Gren-Landell, M., & Svedin, C. G. (2016). The prevalence of potentially victimizing events, poly-victimization, and its association to sociodemographic factors: a Swedish youth survey. *Journal of Interpersonal Violence*, 31(4), 620-651.
- Allin, H., Wathen, C. N., MacMillan, H. (2005). Treatment of child neglect: a systematic review. *Canadian Journal of Psychiatry* 50(8):497-504
- Almqvist, K., & Broberg, A. (2004). Barn som bevittnat våld mot mamma – en studie om kvinnor och barns som vistas på kvinnojourer i Göteborg. Forskningsrapport: Lundby Stadsdelsförvaltning, Göteborgs stad.
- Andershed, A-K & Andershed, H. (2015) Risk and Protective Factors among Preschool Children: Integrating Research and Practice, *Journal of Evidence-Informed Social Work*, 12:4, 412-424, DOI: 10.1080/15433714.2013.866062
- Andershed, H. & Andershed, A-K. (2005). Normbrytande beteende i barndomen: Vad säger forskningen, Stockholm: Gothia.
- Andersson G. & Sallnäs, M. (2012) Social barnavård och barns utsatthet, Lund: Studentlitteratur.
- Annerbäck, E. M., Wingren, G., Svedin, C. G., & Gustafsson, P. A. (2010). Prevalence and characteristics of child physical abuse in Sweden—findings from a population-based youth survey. *Acta Paediatrica*, 99(8), 1229-1236.
- Appel, A. E. & Holden, G. W. (1998) "The co-occurrence of spouse abuse and physical child abuse: A review and appraisal", *Journal of Family Psychology*, vol: 12, nr: 4, 578-599.
- Arias, E., Arce, R., Vilarino, M. (2013). Batterer intervention programmes: A meta-analytic review of effectiveness, *Psychosocial Intervention* 22: 153-160.
- Babcock, J. C., Green, C. E., Chet, R. (2004). Does batterers' treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment, *Clinical Psychology Review* 23: 1023-1053.
- Baird, C., Wagner, D., Healy, T., Johnson, K. (1999). Risk assessment in child protective services: consensus and actuarial model reliability, *Child Welfare* 78(6), 723-48.
- Bala, N., Hunt, S., & McCarney, C. M. (2010). Parental alienation: Canadian court cases 1989–2008. (Special issue on alienated children in divorce and

- separation: Emerging approaches for families and courts). *Family Court Review*, 48(1), 164–179.
- Bancroft, L., Silverman, D., Ritchie, D. (2012). *The Batterer as Parent: Addressing the Impact of Domestic Violence on Family Dynamics*. Sage Publications.
- Bartelink, C., van Yperen, T. A., ten Berge, I. J. (2015). Deciding on Child Maltreatment: A literature review on methods that improve decision-making, *Child Abuse & Neglect* 49, 142-153.
- Becker F & French L (2004). Making the links: child abuse, animal cruelty and domestic violence. *Child Abuse Review* 13(6):399-414.
- Begle, A. M., Dumas, J. E., & Hanson, R. F. (2010). Predicting child abuse potential: An empirical investigation of two theoretical frameworks. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 39(2), 208-219.
- Belfrage, H. (2005) PATRIARK. Bedömning av risk för patriarkalt våld med heder som motiv. Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken [www.rpksundsvall.se 2011-06-03].
- Belfrage H (2008) SARA:SV. Version 2. Bedömning av risk för upprepat partnervåld. Användarmanual. Svensk översättning av Kropp PR, Hart SD och Belfrage H: B-SAFER-2. Brief spousal assault form for the evaluation of risk. Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken [www.rpksundsvall.se 2011-06-03].
- Belfrage, H. & Strand, S. (2007) Polisiära bedömningar av åtgärder vid stalking – ett utvecklingsprojekt i Södertörn och Kalmar län. Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken [www.rpksundsvall.se 2011-06-03].
- Belfrage, H. & Strand, S. (2009) Validation of the guide for Stalking Assessment Management (SAM) in Swedish law enforcement, *International Journal of Police Science and Management*, 11 (1), 67–76.
- Belfrage, H. och Strand, S. (2010). Strukturerad bedömning av risker vid hot och trakasserier med hedersrelaterad bakgrund. Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken [www.rpksundsvall.se 2011-06-03].
- Bell, L. (2001) Abusing children – abusing animals. *Journal of social work*, 1, 2, 223–234.
- Belsky, J. (1993). Etiology of child maltreatment: a developmental-ecological analysis. *Psychological bulletin*.
- Berger, L. M. (2004). Income, family structure, and child maltreatment risk. *Children and Youth Services Review* 26(8):725-748.
- Berlin, L, Appleyard, K Dodge K. A (2011) Intergenerational Continuity in Child Maltreatment: Mediating Mechanisms and Implications for Prevention, *Child Development*, 82(1): 162–176. doi:10.1111/j.1467-8624.2010.01547.x.
- Bergman, A-S. & Rejmer, A. (2017): Parents in child custody disputes: Why are they disputing?, *Journal of Child Custody*, DOI: 10.1080/15379418.2017.1365320
- Birnbaum, R. & Bala, N. (2010). Toward the Differentiation of High-Conflict families: An Analysis of Social Science Research and Canadian Case Law, *Family Court Review* 48(3), 403-416.
- Boat, B. (1995) The relationship between violence to children and violence to animals: an ignored link? *Journal of interpersonal violence*, 10, 2, 229–235.

- Boat, B. (1999) Abuse of children and abuse of animals. Using links to inform child assessment and protection. In: F. R. Ascione and P. Arkow (eds) Child abuse, domestic violence, and animal abuse. Linking the circles of compassion for prevention and intervention. West Lafayette: Purdue University Press.
- Bow, James N. & Boxer, Paul (2003) "Assessing Allegations of Domestic Violence in Child Custody Evaluations", Journal of Interpersonal Violence, vol: 18, nr: 12, 1394-1410.
- Bowlby, J. (2010). En trygg bas: kliniska tillämpningar av anknytningsteorin, Stockholm: Natur och Kultur Göteborg.
- Branigan, E. (2004) "His money or ours?" Financial abuse of women in intimate partner relationships. Coburg: Coburg-Brunswick Community Legal and Financial Counselling Centr. Inc., rapport.
- Broberg, A., Almqvist, L., Axberg, U., Grip, K., Almqvist, K., Sharifi, U., Cater, Å. K., Forssell, A., Eriksson, M., Iversen, C. (2011). Stöd till barn som upplevt våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering. Rapport, Göteborg: Göteborgs universitet.
- Broberg, A., Almqvist, K., Eriksson, M., Cater, Å. K., Grip, K., Axberg, U., Hultmann, O., Iversen, C., Röbäck de Souza, K., Draxler, H., Appel, P. & Hjärthag, F. (2015) iRiSk – Utveckling av bedömningsinstrument och stödsatser för våldsutsatta barn. Rapport, Göteborg: Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen.
- Bronfenner, U. (1979) The Ecology of Human Development. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Brå (2007) Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer, rapport 2007:6. Stockholm: Brå
- Brå (2014) Brott i nära relationer. En nationell kartläggning. Brottsförebyggande rådet/ Brå, Brå-rapport 2014:8.
- Butchart, A. (2006). Preventing Child Maltreatment: A Guide to Taking Action and Generating Evidence, Genève: World Health Organization.
- Buchanan A. (1996). Cycles of child maltreatment: facts, fallacies and interventions, Chichester: Wiley cop.
- Cadzow, SP., Armstrong, KL., Fraser, JA. (1999). Stressed parents with infants: reassessing physical abuse risk factors, Child Abuse and Neglect, Sep;23(9):845-53.
- Campbell, J.C., Glass, N., Sharps, P.W., Laughon, K., & Bloom, T. (2007). Intimate partner homicide: Review and implications of research and policy. Trauma, Violence & Abuse, 8, 246-269.
- Carpenter, G. L., & Stacks, A. M. (2009). Developmental effects of exposure to Intimate Partner Violence in early childhood: A review of the literature. Children and Youth Services Review, 31(8), 831-839.
- Cater, Å. K. (2004) Negotiating normality and deviation – father's violence against mother from children's perspectives. Örebro: Örebro universitet.
- Cater, Å K. (2007) "Children's Meaning-Conciliation of their Fathers' Violence Related to Fathers and Violence in General", Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, vol: 8, nr: 1, 41 – 55.

- Cater, Å. K., Andershed, A.- K., & Andershed, H. (2014). Youth victimization in Sweden: Prevalence, characteristics and relation to mental health and behavioral problems in young adulthood. *Child Abuse & Neglect*, 38(8), 1290-1302.
- Cederblad, M. (2003). Från barndom till vuxenliv. En översikt av longitudinell forskning. Stockholm: Gothia Centrum för social utvärdering.
- Chan, Y. C., & Yeung, J. W. K. (2009). Children living with violence within the family and its sequel: A meta-analysis from 1995-2006. *Aggression and Violent Behavior*, 14(5), 313-322.
- Chiancone, J. (2001). Parental abduction: A review of the literature US Department of Justice, Office of Justice Programs/ Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Chiancone, J., Girdner, L., & Hoff, P. (2001). Issues in resolving cases of international child abduction by parents. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department of Justice.
- Chicchetti, D. & Rizley, R. (1981). Developmental perspectives on the etiology, intergenerational transmission, and sequelae of child maltreatment, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, issue 11, 31-55.
- Cleaver, H., Wattam, C., Cawson, P. (1998). *Assessing Risk in Child Protection*, London: NSPCC.
- DePanfilis, D. & Zuravin, S.J. (1999). Predicting child maltreatment recurrences during treatment. *Child Abuse & Neglect*, 23(8), 729-43.
- Dobash, R.P. & Dobash, R.E. (2004) Women's Violence to Men in Intimate Relationships: Working on a Puzzle. *British Journal of Criminology* 44 (3): 324-349.
- Dubowitz, H., Kim, J., Black, M. M., Weisbart, C., Semiatin, J., & Magder, L., S. (2011). Identifying children at high risk for a child maltreatment report. *Child Abuse and Neglect*, 35, 2, 96-104.
- Durrant, J. & Ensom, R. (2012). Physical punishment of children: lessons from 20 years of research; 184(12): 1373-1377. doi: 10.1503/ cmaj.101314
- Edleson, J. L. (1999). "The Overlap Between Child Maltreatment and Woman Battering", *Violence Against Women* 5 (2), 134-155.
- Ekbrand, H. (2006). Separationer och mäns våld mot kvinnor. Göteborg: Göteborgs universitet., doktorsavhandling.
- Erickson, M. F., & Egeland, B. (2011). Child neglect, i. J. E. B. Myers (red.), *The APSAC handbook on child maltreatment* (3rd ed.,). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Eskonen, I (2005) "Violence in children's narration", *The International Journal of Child & Family Welfare*, vol: 8, (1), 32-45.
- Estrada, F. & Nilsson, A. (2004) Exposure to threatening and violent behaviour among single mothers – the significance of lifestyle, neighbourhood and welfare situation, *British Journal of Criminology*, 44:2:168-187.
- Euser, S. Alink, L.R., Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M.J., van I Jzendoorn, M.H. (2015). A gloomy picture: a meta-analysis of randomized controlled trials reveals disappointing effectiveness of programs aiming at preventing child maltreatment, *BMC Public Health* 15: 1068

- Evans, S., Davies, C., & DiLillo, D. (2008). Exposure to domestic violence: A meta-analysis of child and adolescent outcomes. *Aggression and Violent Behavior*, 13, 131–140.
- Feder L, Wilson D.B, Austin, S. (2008) Court-Mandated Interventions for Individuals Convicted of Domestic Violence. The Campbell Collaboration, Campbell Systematic Reviews. 2008: 12.
- Finkelhor, D, Henly, M, Turner, H, Hamby, S (2017) Family abduction in a national sample of US children, *Child Abuse & Neglect* 67, 403–407
- Forsberg, H (2015). Vad barn säger om stöd - Barns röster om hjälpinsatser, i Eriksson, M. Cater, Å K, & Näsman, E. (red) *Barns röster om våld – att lyssna, tolka och förstå*. 2a omarbetade upplagan. Malmö: Gleerups.
- Forssell, A. (2016). Better safe than sorry? Quantitative and qualitative aspects of child–father relationships after parental separation in cases involving intimate partner violence. Örebro: Örebro universitet, Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete.
- Garbarino, J. (1977). The human ecology of child maltreatment: A conceptual model for research, *Journal of Marriage and the Family*, 39, 721–36.
- Georgsson, A., Almqvist, K., Broberg, A.G. Naming the Unmentionable: How Children Exposed to Intimate Partner Violence Articulate Their Experiences *J Fam Viol* (2011) 26:117–129 DOI 10.1007/s10896-010-9349-x
- Gilbert, R., Spatz Widom, C., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, J. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Lancet*, 373, 68–81.
- Gilbert, R., Fluke, J., O'Donnell, M., Gonzalez-Izquierdo, A., Brownell, M., Gulliver, P., Sidebotham, P. (2012). Child maltreatment: variation in trends and policies in six developed countries. *The Lancet*, 379(9817), 758–772.
- Glaser, D. (2011). How to deal with emotional abuse and neglect—Further development of a conceptual framework (FRAMEA) *Child Abuse and Neglect* 35(10):866–75.
- Goldman, J, M.K. Salus, D. Wolcott, K.Y. Kennedy (2003). A coordinated response to child abuse and neglect: The foundation for practice. *Child Abuse and Neglect User Manual Series*, Government Printing Office, Washington, DC.
- Grych, J. H., Fincham, F. D., Jouriles, E. N., & McDonald, R. (2000). Interparental conflict and child adjustment: Testing the mediational role of appraisals in the cognitive-contextual framework. *Child Development*, 71(6), 1648–1661.
- Guterman, N.B., & Lee, Y. (2005). The role of fathers in risk for physical child abuse and neglect: Possible pathways and unanswered questions. *Child Maltreatment*, 10, 136–149.
- Hackett, S & Uprichard, E (2007) *Animal abuse and child maltreatment: A review of the literature and findings from a UK study*. London: NSPCC
- Hamilton, L.H.A., Jaffe, P.G. & Campbell, M. (2013). Assessing children's risk for homicide in the context of domestic violence. *Journal of Family Violence*, 28, 179–189.

- Herrenkohl, T.I., Sousa, C., Tajima, E.A., Herrenkohl, R.C., & Moylan, C.A. (2008). Intersection of child abuse and children's exposure to domestic violence. *Trauma, Violence, & Abuse*, 9(2), 84-99.
- Hindley, N., Ramchandari, P. & Jones, D.P.H. (2006) 'Risk factors for recurrence of maltreatment: a systemic review.' *Archives of Disease in Childhood* 93, 744–752.
- Holmberg, C. & Enander, V. (2011). *Varför går hon: Om misshandlade kvinnors uppbrott och processer*. Studentlitteratur Ystad: Kabusa böcker.
- Howe, D. (2006) 'Disabled Children, Maltreatment and Attachment', *British Journal of Social Work* 36(5): 743–760
- Jacobs, N. & Jaffe, R. (2010). Investigating the Efficacy of CoMeT, a New Mediation Model for High-Conflict Separating Parents, *The American Journal of Family Therapy* 38: 16-31.
- Jaffe, P. G., Johnston, J. R., Crooks, C. V., & Bala, N. (2008). Custody disputes involving allegations of domestic violence: Toward a differentiated approach to parenting plans. *Family Court Review*, 46(3), 500-522. doi:10.1111/j.1744-1617.2008.00216.x
- Jaffe, P. G., Scott, K., Jenney, A., Dawson, M., Straatman, A-L. and Campbell, M., (2014). Risk Factors for Children in Situations of Family Violence in the Context of Separation and Divorce, Department of Justice Canada (www.justice.gc.ca [2017-11-24])
- Janson, S., Jernbro, C., & Långberg, B. (2011). *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige: en nationell kartläggning 2011*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Jaspersen A F, Lalumière, M. L., Seto, M. C., (2009). Sexual abuse history among adult sex offenders and non-sex offenders: A meta-analysis, *Child Abuse & Neglect* 33 179–192.
- Jernbro & Janson, S. (2017) *Våld mot barn 2016. En nationell kartläggning*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Johnston, J.R., Soyoung, L., Olesen, N.W., Walters, M.G. (2005). Allegations and substantiations of abuse in custody-disputing families. *Family Court Review* 43(2): 283-94.
- Johnston, J, Roseby, V, Kuehnle, K (2009). *In the Name of the Child. A Developmental Approach to Understanding and Helping Children of Conflicted and Violent Divorce*. Springer Publishing Company
- Kahneman, D (2011). *Thinking, fast and slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kaldal, A. (2010). Parallella processes: En rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål. Stockholm: Jure förlag.
- Kaldal, A. (2012). Standardiserade metoder för att bedöma risk i ärenden om vårdnad, boende och umgänge, *Juridisk tidskrift* 2012/2013, 540-562.
- Kaufman, J & Ziegler, E. (1997). The intergenerational transmission of child abuse i Cicchetti, D. (red) *Child maltreatment. Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect*. Cambridge University Press.
- Kellogg N., (2007). Evaluation of suspected child physical abuse. *Pediatrics*, 119(6), 1232–1241.

- Kepple, N. J. (2018). Does parental substance use always engender risk for children? Comparing incidence rate ratios of abusive and neglectful behaviors across substance use behavior patterns, *Child Abuse & Neglect* 76, 44-55.
- Kim, Y-I. & Wilcox, W. B. (2014). Religious Identity, Religious Attendance, and Parental Control, *Review of Religious Research* 56 (4): 555–580.
- Kitzmann, K. M., Gaylord, N. K., Holt, A. R., & Kenny, E. D. (2003). Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(2), 339-352.
- Kloppen, K, Maehle, M., Kvello, Ø, Haugland, S, Breivik, K (2015). Prevalence of Intrafamilial Child Maltreatment in the Nordic countries: A Review, *Child Abuse Review* Vol. 24: 51–66
- Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000). Risk och prognos i socialt arbete med barn. Forskningsmetoder och resultat, Stockholm: Gothia & Centrum för utvärdering av socialt arbete.
- Laslett, A-M, Room, R., Dietze, P, Ferris, J (2012). Alcohol's involvement in recurrent child abuse and neglect cases, *Addiction*, 107, 1786–1793
- Lehmann, P, Simmons CA, Pillai, VK (2012) The validation of the Checklist of Controlling Behaviors (CCB): assessing coercive control in abusive relationships, *Violence Against Women*, 18(8):913-33
- Leon, K. (2003). Risk and protective factors in young children's adjustment to parental divorce: A review of the research. *Family Relations*. 52(3):258-70.
- Levey, E. J., Gelaye, B., Bain, P., Rondon, M. B., Borba, C. P.C., Henderson, D. C., Williams, M. A. (2017). A systematic review of randomized controlled trials of interventions designed to decrease child abuse in high-risk families, *Child Abuse & Neglect* 65: 48-57.
- Li, F., Godinet, M. T., & Arnsberger, P. (2011). Protective factors among families with children at risk of maltreatment: Follow up to early school years. *Children and Youth Services Review*, 33, 139-148.
- Lindell, C., & Svedin, CG. (2001). Physical Child Abuse in Sweden. A Study of Police Reports Between 1986-1996. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*; 36:150-157.
- Longobardi, C & Badenes-Ribera, L (2017). Intimate Partner Violence in Same-Sex Relationships and The Role of Sexual Minority Stressors: A Systematic Review of the Past 10 Years, *Journal of Child and Family Studies*, Volume 26, (8), 2039–2049.
- Lundén, K (2010) Att identifiera omsorgssvikt hos förskolebarn. Stockholm: Allmänna Barnhuset
- Långström, N Kunskapsöversikt om behandling mot sexuella övergrepp mot barn. Stockholm, FORTE, 2015.
- MacKenzie, M. J., Kotch, J. B., & Lee, L. (2011). Toward a cumulative ecological risk model for the etiology of child maltreatment. *Children and Youth Services Review*, 33, 1638-1647.
- Marriott, C, Hamilton-Giachritsis, C, Harrop, C. (2014). Factors promoting resilience following childhood sexual abuse: A structured, narrative review of the literature. *Child Abuse Review* 23(1):17-34.
- McDonald SE, Collins EA, Nicotera N, Hageman TO, Ascione FR, Williams JH, Graham-Bermann SA. (2015). Children's Experiences of Companion

- Animal Maltreatment in Households Characterized by Intimate Partner Violence, *Child Abuse and Neglect*;50:116-27.
- McGee, C. (2000) *Childhood experiences of domestic violence*, London: Jessica Kingsley.
- Milne, R. and Bull, R. (1999). *Investigative interviewing: Psychology and practice*. Chichester: Wiley.
- Mullender, A (2004) *Tackling Domestic Violence: Providing support for children who have witnessed domestic violence*. London: Home Office.
- Mullender, A.; Hague, G.; Imam, U. F.; Kelly, L.; Malos, E. & Regan, L. (2002). *Children's Perspectives on Domestic Violence*. London; Thousand Oaks: Sage.
- Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (2017). Falun: Socialstyrelsen.
- NCK (2010) *Hedersrelaterat våld och förtryck. En kunskaps- och forskningsöversikt*. Uppsala: Nationellt Centrum för Kvinnofrid/ NCK
- NCK (2014) *Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och möns utsatthet samt kopplingen till hälsa*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid/ NCK, NCK-rapport 2014:1.
- Norris, P. & Inglehart, R. (2012). *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Näsman, E & Fernqvist, S, (2015). *Ekonomiskt våld*, i Eriksson M, Källström Cater Å, Näsman E, (red) *Barns röster om våld : Att lyssna, tolka och förstå*. 2a omarbetade upplagan. Malmö: Gleerups.
- O'Brien, M. & Wall, K. (2017). *Comparative Perspectives on Work-Life Balance and Gender Equality: Fathers on Leave Alone*. Springer.
- O'Leary, K. D. (1999). Developmental and affective issues in assessing and treating partner aggression. *Clinical Psychology-Science and Practice*, 6(4), 400-414.
- Olszowy, L., Jaffe, P.G., Campbell, M. & Hamilton, L.H.A. (2013). Effectiveness of risk assessment tools in differentiating child homicides from other domestic homicide cases. *Journal of Child Custody*, 10, 1-22.
- Pérez-González, P. A., Guílera, G., Pereda, N., Jarne, A. (2017) Protective factors promoting resilience in the relation between child sexual victimization and internalizing and externalizing symptoms, *Child Abuse & Neglect* 72: 393-403.
- Pinheiro, P. S (2006). *World report on violence against children*. Genève: FN
- Regeringens Proposition 1992/93:139. Om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer
- Regeringens Proposition 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Regeringens Propostion 1997/98:55 Kvinnofrid Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Regeringens proposition 2005/06:99 Nya vårdnadsregler Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

- Regeringens Proposition 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Regeringens Proposition 2009/10:192 Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Regeringens Proposition 2010/11:45 Förbättrat skydd mot stalking. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Putnam-Hornstein, E. & Needell, B., (2011). Predictors of child protective service contact between birth and age five: An examination of California's 2002 birth cohort. *Children and Youth Services Review*, 33,1337-1344.
- Rejmer, A. (2003). Vårdnadstvister: en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa, Lund Studies in Sociology of Law, Lunds Universitet (utg.), Lund.
- Rejmer, A. (2014). Barnets bästa i vårdnadstvister, En Antologi. Stockholm: Norstedts juridik,
- Rutter, M. Sroufe, L. (2000). Developmental psychopathology: Concepts and Challenges. *Development and Psychopathology*.
- Röbäck, K. (2012) Barns röster i vårdnadstvister – om verkställighet och professionellas riskbedömningar. Avhandling vid Institutionen för socialt arbete, 2012:1, Göteborg: Göteborgs universitet
- Saini, M. (2008). Evidence Base of Custody and Access Evaluations. *Brief Treatment and Crisis Intervention*,; 8 111-29.
- SBU (2011). Medicinska och psykologiska metoder för att förebygga sexuella övergrepp mot barn. En systematisk litteraturöversikt. Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering
- Schlytter A (2005) "I hederns namn" i Att möta flickor och pojkar i starkt patriarkala familjer - teori och praktik, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, skriftserie 2005:3
- Scott, K. L. & Crooks, C. V. (2004). Effecting Change in Maltreating Fathers: Critical Principles for Intervention Planning. *Clinical Psychology: Science and Practice* 11 (1), 95–111.
- Shetty, S & Edleson, JL, (2005) Adult domestic violence in cases of international parental child abduction, *Violence Against Women* 11(1):115-38.
- Shook Slack, K., Berger, L. M., DuMont, K., Yang, M-Y., Kim, B., Ehrhard-Dietzel, S., & Holl, J. L. (2011). Risk and protective factors for child neglect during early childhood: A cross-study comparison. *Children and Youth Services Review*, 33, 1354-1363.
- Schnitzer, P. G., & Ewigman, B. G. (2005). Child deaths resulting from inflicted injuries: Household risk factors and perpetrator characteristics. *Pediatrics*, 116(5), e687–e693
- Shook Slack, K., Berger, L. M., DuMont, K., Yang, M-Y., Kim, B., Ehrhard-Dietzel, S., & Holl, J. L. (2011). Risk and protective factors for child neglect during early childhood: A cross-study comparison. *Children and Youth Services Review*, 33, 1354-1363.
- Skerfving, A. (2015). Barn till föräldrar med psykisk ohälsa: Barndom och uppväxtvillkor. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete.

- SKL (2018). Förändringsarbete med våldsutövande män. Strategier för kvalitetsutveckling. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting.
- Smedslund G, Dalsbo TK, Steiro AK, Winswold A, Clench-Aas J. (2007). Cognitive behavioral therapy for men who physically abuse their female partner. The Campbell Collaboration, Campbell Systematic Reviews.
- Socialstyrelsen (2017) Statistik om familjerätt 2016. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2005). Föräldrar med utvecklingsstörning och deras barn – vad finns det för kunskap? Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2007). Barn som har föräldrar med utvecklingsstörning. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2012). Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2015). Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2015b). Grundbok i BBIC. Barns Behov i Centrum. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2016) Dödsfallsutredningar 2014-2015. Barn och vuxna som avlidit med anledning av brott. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2001:72. Att förebygga och åtgärda. Kommittén mot barnmisshandels slutbetänkande. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2008:81 Stalking – ett allvarligt brott. Stockholm: Fritzes.
- Kropp, P. Randall, Hart, Stephen D. (2000) Spousal Assault Risk Assessment Guide, Law and Human Behavior, Vol 24(1), 101-118
- Stalker, K. and McArthur, K. (2012) 'Child abuse, child protection and disabled children: A review of recent research', Child Abuse Review, 21 (1), 24–40; doi:10.1002/ car.1154
- Stark, E. (2007) Coercive Control. How Men Entrap Women in Personal Life, Oxford: Oxford University Press.
- Starke, M. (2010) Encounters with professionals: views and experiences of mothers with intellectual disability. Journal of Intellectual Disability 14(1):9-19.
- Stith, S., Liu, T., Davies, C., Boykin, E., Alder, M., Harris, J. M. et al. (2009). Risk factors in child maltreatment: A meta-analytic review of the literature. Aggression and Violent Behavior, 14(1), 13-29.
- Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Alink, L R. A., van IJzendoorn, M. H. (2015). The Prevalence of Child Maltreatment across the Globe: Review of a Series of Meta-Analyses, Child Abuse Review 24: 37–50.
- Sturup, J & Granath, S, (2015). Child Homicides in Sweden: A Descriptive Study Comparing the 1990s and the 2000s , Homicide Studies 19(2) 175–187.
- Svedin, C. G., Nilsson, D., Kjellgren, C., Thulin, J., Lindgren, L., Söderlind Göthner, Y. (2015). KIBB-projektet. Kognitiv integrerad behandling vid barnmisshandel 2013-2015. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Teubert, D, & Pinquart, M. (2010). The association between coparenting and child adjustment: A meta-analysis. Parenting: Science and Practice; 10(4):286-307.

- Trickett, P. K. & Susman E. J. (1988). Parental perceptions of child-rearing practices in physically abusive and nonabusive families. *Developmental Psychology*, 24(2), 270-276.
- U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau. (2007). *Child Maltreatment, 2007 Report*. Washington, DC: U.S Department of Health and Human Services.
- Weinehall, K. (1997) Att växa upp i våldets närhet. Umeå: Umeå Universitet, Pedagogiska institutionen.
- Whitaker, D.J., Le, B., Hanson, R.K., Baker, C.K., McMahon, P.M., Ryan, G., Klein, A., Rice, D.D. (2013). Risk factors for the perpetration of child sexual abuse. A review and meta-analysis., *Child Abuse & Neglect* 32. 529-548.
- WHO (1996) *Violence Against Women*. WHO Consultation, Genève: World Health Organization
- WHO (2002). *World Report on Violence and Health*. Genève: World Health Organization
- Wickström, M. Höglund, B., Larsson, M., Lundgren, M. (2017). Increased risk for mental illness, injuries, and violence in children born to mothers with intellectual disability: A register study in Sweden during 1999–2012, *Child Abuse & Neglect* 65:124–131.
- Windham, A. M., Rosenberg, L., Fuddy, L, McFarlane, Sia, S, Duggan, A. K., (2004). Risk of mother-reported child abuse in the first 3 years of life, *Child Abuse & Neglect* 28 645–667
- Volant AM, Johnson JA, Gullone E, Coleman GJ (2008) The relationship between domestic violence and animal abuse: an Australian study. *Journal of Interpersonal Violence* 9:1277-1295
- Wolfe, D. A., Crooks, C. V., Lee, V., McIntyre-Smith, A., & Jaffe, P. G. (2003). The effects of children's exposure to domestic violence: A meta-analysis and critique. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(3), 171-187.
- Wu, S. S., Chang-Xing, M., Carter, R. L., Ariet, M., Feaver, E. A., Resnick, M. B., & Roth, J. (2004). Risk factors for infant maltreatment: a population-based study. *Child Abuse and Neglect*, 28, 1253-1264.
- Yap, M.B.H., Pilkington, P.D., Ryan, S.M., Jorm, A.F. (2014). Parental factors associated with depression and anxiety in young people: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders* 156:8-23.
- Yates, G & Bass, C (2017) The perpetrators of medical child abuse (Munchausen Syndrome by Proxy) - A systematic review of 796 cases. *Child Abuse and Neglect*, 72:45-53
- Zolkoski, S.M. & Bullock, L.M. (2012). Resilience in children and youth: A review. *Children and Youth Services review*; 34, 2295-303.